

Rosenius' redigering av Pietisten och inspiration från Luther m. fl.

Resumé: The purpose of this article is to display how the religious leader Carl Olof Rosenius (1816-1868) as editor of the devotional periodical *Pietisten* got inspiration from Martin Luther and from other religious leaders. As a preamble to the article it is described how the Lutheran reformation arrived in Sweden and how Luther's books of sermons were published in Swedish.

The principal contents of the article is to investigate how Rosenius partly made use of Luther's papers in his editorial work with *Pietisten* and how Rosenius partly made use of other religious leaders papers. As working method I have read all issues of *Pietisten*, and on my computer I have made a note of every time Rosenius quotes Luther, and every time he quotes other religious leaders. In the next place I have described several important dogmatic concepts as the Story of the Creation, the Fall of Man, the law, the atonement and the justification et cetera, where I demonstrate, how Rosenius in course of preparation of a particular dogmatic concept partly has received inspiration from Luther and partly has received inspiration from other religious leaders. Finally I give a statement of how Rosenius succeeded in distributing Luther's publications. The article is finished with a conclusion.

Artiklens begrundelse og tese

Blandt forskere af Rosenius er der enighed om, at han har læst Luther overordentligt flittigt. Men der er uenighed blandt forskerne om, hvorvidt Rosenius virkelig har været kongenial med Luther og har tilegnet sig hans teologi, eller han alene har læst Luther og efterfølgende har bragt en mængde spredte citater af ham, da han redigerede *Pietisten*.

Gustaf Brandt skrev i sin disputats *C.O. Rosenii Förkunnelse* "Främst av alla religiösa författare står för honom Luther. Det skall icke finnas många sidor i hans Pietist, där icke Luthers navn nämnes och citat ur hans skrifter lämnas. Kyrkopostillan och Huspostillan ha varit hans käraste andaktsböcker, men därjämte har han ingående sysslat med de av Luthers skrifter, i vilka reformationens grundtanker enligt hans mening klarast framträda".¹

Carl Olsson foretog i sin disputats *Försoningen* flere sammenligninger mellem Luther og Rosenius, hvor han påviste Rosenius' afhængighed af Luther, men også argumenterede for betoningforskelle dem imellem.²

Sven Lodin (1896-1964) understregede i sin disputats *Carl Olof Rosenius i unga år* og sin biografi om Rosenius, hvordan Rosenius var opvokset i et læsermiljø præget af Luther, og hvordan det prægede hans livsgerning.³

---

1 Gustaf Brandt, *C.O. Rosenii förkunnelse* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1918), 40.

2 Carl Olsson, *Försoningen enligt C.O. Rosenius och P. Waldenström* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1928).

3 Sven Lodin, *Carl Olof Rosenius i unga år* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1933), 185 og Sven Lodin, *C. O. Rosenius hans liv og gärning* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1956), 37.

Også Axel Johansson understregede i sin disputats – *Frälsningsbegreppet hos Carl Olof Rosenius* – Luthers store betydning i Rosenius' forfatterskab.⁴ Samtidig betonedede Johansson, at Rosenius ikke ejede den kongenialitet med Luther, som han selv mente at have.⁵

Den højkirkelige teol.dr. G. Rosendal (1897-1988) var ikke alene ekspert i liturgi, men også kyndig på Luther og luthersk teologi. Med den baggrund har han analyseret Rosenius' *Betraktelser för var dag i året* og konklusionen er klar: Rosenius hører til "Rätte lärare" inden for den lutherske kirke.⁶

Per-Olof Sjögren betonedede i sin disputats *Anfäktelsen enligt Rosenius*: "Slutligen understryka vi här två tankar, som överensstämmer med vad vi funnit hos Luther. Det gäller först Gudsbildens drag av "underlig" kärlek. Vi ha redan tidigare påpekat, hur detta förbinder Guds bilden hos Rosenius med Luthers Guds uppfattning.....Den andra överensstämmelsen med Luther är tanken hos Rosenius på anfäktelsen såsom en följd av den troendes förening med Kristus. En dylik föreställning är otänkbar hos Zinzendorf men utomordentligt typisk för Luther."⁷

Også Ture Lindholm foretog i sin disputats *Rosenius som teolog* flere sammenligninger mellem Luther og Rosenius.⁸

Paul Verner Hansen (1909-1996) understregede i sin bog *Født på ny*, at Rosenius i sin kristendomsforståelse var meget afhængig af især Store Galaterbrevskommentar og Luthers postiller.⁹

Finn Rønn Pedersen (f.1959) foretog også i sin afhandling om Rosenius og læren om universel retfærdiggørelse flere sammenligninger mellem Rosenius og Luther.¹⁰

Elith Olesen (1922-2016) argumenterede i sin disputats for, at Rosenius af taktiske grunde bragte mange Luther-citater for at foregive, at han var en ægte discipel af Luther, mens han ifølge Olesen især hentede sin inspiration fra Rutström. Olesen skrev direkte: "Hvis det er taktik, er den lykkedes til fulde, den er snedig, – den fromme Rosenius er durkdreven".¹¹

Agne Nordlander (f.1939) har i sin afhandling *Rosenius – Luthertolkaren* ligesom Rosendal understreget, at Rosenius i sin kristendomsforståelse er grundlæggende afhængig af Luther. Ifølge Nordlander træder denne afhængighed især frem i Rosenius' frelseshistoriske helhedssyn på Guds handlinger i historien og i Rosenius' tilegnelse af Luthers lov- og evangelieforkyndelse.¹²

Daniel Lindmark (f.1960) understregede i sin artikel – *Roseniusläsning i Västerbotten* – "Man skulle kunna säga att Rosenius i sin teologiska åskådning stod under påverken från olika håll. Luther var för honom den lärofader, som han ofta uttryckligen hänvisade till, och rättfærdiggörelsen genom tron var ett centralt inslag i hans teologi".¹³

---

4 Axel Johansson, *Frälsningsbegreppet hos Carl Olof Rosenius* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1936), 22-23.

5 Johansson, *Frälsningsbegreppet hos Carl Olof Rosenius*, 26

6 Gunnar Rosendal, *Lag och evangelium i Rosenii Betraktelser* (Osby: Pro Ecclesia, 1944), 12.213.

7 Per-Olof Sjögren, *Anfäktelsen enligt Rosenius* (Uppsala: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1953), 227.

8 Ture Lindholm, *C.O. Rosenius som teolog: Grunddragen i hans åskådning* (Stockholm: EFS-förlaget, 1972).

9 P. Verner Hansen, *Født på ny. Om Carl Olof Rosenius* (Århus: Okay, 1987), 269-72

10 Finn Rønn Pedersen, *C.O. Rosenius og læren om universel retfærdiggørelse. Lærte C.O. Rosenius verdensretfærdiggørelse?* (København: Dansk Bibel-Instituts Studenterblad, Nemalah 3-4, 1990).

11 Elith Olesen, *De frigjorte og trællefølket* (Frederiksberg: Anis, 1996), 175-79.

12 Agne Nordlander, "Rosenius – Luthertolkaren", i *Carl Olof Rosenius. Teolog, författare, själavårdare*, redigeret af LarsOlov Eriksson og Torbjörn Larpers (Skeflefteå: Artos & Norma, 2016), 66-67.

Da Rosenius i 1867 troede, at han skulle dø, udtalte han følgende: "Och när jag nu med döden för ögonen ser på hwad jag lärt och skrifwit, kan jag med djupaste mening förklara, att jag icke wet något att återkalla; och denna förklaring behöfwes icke heller, enär jag hoppas, att alla deri skola finna den i tre hundra år pröfwade lutherska läran".¹⁴

På denne baggrund, hvor der er forskelligartede opfattelser af Rosenius' inspiration fra og brug og forståelse af Luther, bliver det en vigtig forskningsopgave at undersøge, hvordan og på hvilken måde Rosenius fik inspiration fra Luther, og hvordan han formidlede Luther. I tillæg til inspirationen fra Luther skal det tillige undersøges, hvilke andre åndelige ledere Rosenius inddrog i *Pietisten* og på hvilken måde, det skete.

Artiklens tese er, at Rosenius fik inspiration fra Luther på tre lidt forskellige måder.¹⁵ Den ene er, når Rosenius udfoldede et bibelsk tema, for eksempel: Guds lov, forsoningen, retfærdiggørelsen eller helliggørelsen, skrev han ofte: som Luther siger i *Barnaläran*, *Kyrko-Postillan* eller *Stora Galaterbrevskommentaren*, hvorefter han inddrog mange tanker eller lange direkte citater fra et af disse skrifter. Derved blev Rosenius' artikler gennemsyret af Luthers teologi og tænkning.

Ved den anden måde fik Rosenius inspiration fra Luther til at underbygge egne fremførte tanker eller som en autoritet for egne holdninger eller stillingtagen til et aktuelt tema.

Den tredje måde er anderledes. Rosenius kritiserede aldrig Luther, men der var tekster af Luther – for eksempel *Om den trälbundna viljan* – som han normalt ikke citerede fra eller henviste til. Under dette punkt skal det undersøges, hvilke emner Rosenius behandlede anderledes end Luther og derfor hverken fik inspiration fra ham til at udfolde et tema eller være autoritet for egen holdning. Der vil blive givet tre eksempler samt et kuriosum.

Den svenske kirke efter reformationen

I 1536 blev reformationen gennemført i Sverige, men først med Uppsalamødets beslutninger i 1593 var kirken definitivt forandret fra en romersk-katolsk kirkeprovins til en evangelisk-luthersk bekendelseskirke med *Bibelen* som norma normans og *Confessio Augustana* og de *tre oldkirkelige symboler* som norma normata.¹⁶ I 1686 under kong Carl XI blev *Bibelen* og *Konkordiebogen* fastslået som den svenske kirkes bekendelsesgrundlag.¹⁷

Sveriges kirke udviklede sig til en episkopal og præstestyret institutionskirke. Den blev retsligt reguleret med embedet og sakramenterne i centrum. De myndige biskopper og sognepræster

---

13 Daniel Lindmark, "Roseniusläsning i Västerbotten" i *Carl Olof Rosenius betydelse – regionalt, nationellt och internationellt*, redigeret af Daniel Lindmark (Umeå: Luleå stiftshistoriska sällskap, 2018), 19.

14 Amy Moberg og Lina Sandell, *Teckning af Carl Olof Rosenii lif og verksamhet*, hans wänner tillegnad (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1868), 2.

15 I *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke* 44, nr. 3 (2017), 249-269, har jeg fremlagt en foreløbig undersøgelse af Rosenius som bruger og formidler af Luther. I denne artikel fremlægges den grundige og afsluttende undersøgelse.

16 K. Westman, *Reformationens genombrottsår i Sverige* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1918), 141-440; Gunnar Westin, *Svensk lutherdom i brytningstider* (Uppsala: Lindblad, 1949), 11-45; J. Balling og P.G. Lindhardt, *Den nordiske kirkes historie* (København: Nyt Nordisk, 1979), 175-86; E. Petrén, *Kyrka och magt* (Lund: Signum, 1990), 66-111; Leif Grane, *Den uberegnelige Luther* (København: Gad, 1992), 39-41; L. Österlin, *Svenska kyrkan i profil* (Stockholm, 1997), 69-80; Åke Andrén, *Sveriges kyrkohistoria 3. Reformationstid* (Stockholm: Verbum, 2005), 23-258.

17 Petrén, *Kyrka och magt*, 149-56; Ingun Montgomery, *Sveriges kyrkohistoria 4. Enhetskyrkans tid* (Stockholm: Verbum, 2002), 100; Ruben Josefson, "Inledning" i *Svenska Kyrkans Bekännelseskrifter* (Stockholm: Verbum, 2015), 9-30.

proklamerede, at lægfolk var pligtige til at modtage prædiken, sakramenteforvaltning og undervisning fra det ordinerede præsteskab. Man risikerede borgerlig straf, hvis man udeblev fra gudstjenesten.¹⁸ Katekismusundervisningen har altid haft en central plads efter reformationen,¹⁹ og Luthers Lille Katekismus er udkommet i skiftende udgaver.²⁰ Ærkebiskop Olof Svebilus' (1624-1700) katekismus *Enfaldig förklaring öfwer Lutheri lilla catechismum, stält genom spörsmål och swar* var præget af gedigen luthersk teologi og repræsentativ for den lutherske ortodoksi. Den udkom i årene 1689 til 1810 i 82 oplag og blev i denne lange periode norm for religionsundervisningen i hele Sverige og satte sit præg på kirkelivet.²¹

I denne præstestyrede enhedskirke læste lægfolk ikke Luther. Omkring 1750 udtrykte flere bekymring for den stigende ligegyldighed for religion og kirkelige traditioner.²² Ifølge kirkehistorikerne havde enkelte præster skrifter af Luther på originalsproget, men det er usikkert i hvilken udstrækning, de blev læst. I denne situation udsendte den svenske konge Adolf Fredrik (konge 1751-1771) to skrivelser i 1751 og 1752,²³ som gik ud på, at menighederne i det svenske rige skulle forsynes med en oversættelse af Luthers kirkepostil "såsom en bok, vid vilken man, näst den Hel. Skrift och de Symboliske böckerna, allrasäkrast kan och bör trygga sig".²⁴ Formålet var, at lægfolk i den svenske kirke skulle kunne læse Luthers udlægning af evangeliet. I 1753 udkom Luthers kirkepostil i to store bind, det ene over evangelieteksterne, det andet over epistelteksterne. I forordet siges det, at den blev oversat efter J.G. Walchs udgave fra 1737.²⁵ I hvilken udstrækning denne svenske kirkepostil blev en folkets opbyggelsesbog i de første årtier efter udgivelsen er vanskeligt at påvise.²⁶

---

18 H. Holmquist og H. Pleijel, *Svenska Kyrkans historia* III-V (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1933-1938); Gunnar Westin, *Svenska Folkörelser* II (Stockholm: Lindfors, 1937), 3; Montgomery, *Sveriges kyrkohistoria* 4, 156-58.

19 Hilding Pleijel, *Katekesen som svensk folkbok. En historisk översikt* (Lund: C.W.K. Gleerup, 1942); Einar Lilja, *Den svenska katekestraditionen mellem Svebilus och Lindblom* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1947).

20 Y. Brilioth, *Svensk Kyrkokundskab* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1946), 270-75; Montgomery, *Sveriges kyrkohistoria* 4, 252-54.256-58.

21 Carl Axel Aurelius, *Luher i Sverige. Svenska lutherbilder under tre sekler* (Skellefteå: Artos, 1994), 43; Harry Lenhammar, *Sveriges Kyrkohistoria 5. Individualismens och upplysningens tid* (Stockholm: Verbum, 2000), 128-29; Lilja, *Den svenska katekestraditionen mellem Svebilus och Lindblom*; Nils Andersson, *1878 års katekes* (Klippan: CWK Gleerup, 1973); Rune Söderlund, "Teologin i 1878 års katekesutveckling" i Oloph Bexell, *Sveriges kyrkohistoria 7. Folkväckelsens och kyrkoförnyelsens tid* (Stockholm: Verbum, 2003), 326.

22 N. Jacobsson, *Den svenska Herrnhutismens uppkomst* (Uppsala: Schultz, 1908), 41-42; H. Holmquist, *Handbok i Svensk Kyrkohistoria 2* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1940), 199; Lenhammar, *Sveriges Kyrkohistoria* 5, 112.

23 "Företal" i D. Mårten Luthers *Kyrko-Postilla*. Tofte öfversedda Upplagan (Lund: C.W.K. Gleerup, 1873), 3.

24 Bengt Hägglund, *Arvet från reformationen* (Göteborg: Församlingsförlaget, 2002), 124.

25 Da Walch udgav D. Martin Luthers *Sämtliche Schriften* 1740-1753 (Ersten Walchschen Ausgabe) i 24 bind, blev Postilbindet en del af samtlige skrifter ifølge oplysninger i bind 11. Alle bind i Walchs udgave var på tysk. Det var den første store udgave af Luthers skrifter. Johann Georg Walch (1693-1775) var professor og leder af det teologiske fakultet i Jena. "Han søgte at forene en oprigtig Lutherdom med Pietismens Krav om personlig Fromhed" (J. Oskar Andersen, *Kirke-Leksikon for Norden* IV, København: H. Hagerup, 1929, 733). Kirkepostillen udkom første gang på svensk i 1753 i to dele med henholdsvis evangelieprædikener (Luthers *Kyrko-Postilla* första Bandet) og epistelprædikener (Doct. Martini Lutheri *Kyrko-Postilla*, Andra Delen, Epistlar, Femte Upplagan (Lund: C.W.K. Gleerup, 1856). En tilsvarende kirkepostil er kommet i ny udgave i Danmark: Martin Luther *Kirkepostillen*, bind I, Vinterdelen advent til langfredag og Martin Luther *Kirkepostillen* bind II, Sommerdelen påske til sidste søndag i trinitatis. Oversat og tilrettelagt Finn B. Andersen (København: Books on Demand GmbH, 2018).

26 Hägglund, *Arvet från reformationen*, 124

De skrifter af Luther som Rosenius læste fra sin ungdom af.²⁷

I det følgende skal i oversigtsform nævnes de skrifter af Luther, som Rosenius har kendt fra sin ungdom af og formodentlig også har læst.

1. Luthers *Kyrko-Postilla* I-II over evangelier og epistler.²⁸
2. Luthers *Lille Katekismus*. Rosenius brugte et af de mange oplag, som Swebilius' Katekismus var udkommet i. Rosenius omtalte flere gange Swebilius i meget positive vendinger.²⁹ Rosenius talte ofte om Luthers "barnalära" og hentydede dermed til indholdet i Swebilius' Katekismus.
3. Luthers *Stora Galaterbrevs Kommentaren* udkom første gang i svensk oversættelse i 1775 i Lindners udgave.³⁰ I 1813 udgav den teologisk autodidakte bonde og Lutherkyndige leder af nylæserne i Luleå O. Palmgren (død 1814) *Stora Galaterbrevs Kommentaren* fra 1775 i andet oplag. I forordet beskrev Palmgren, hvordan Helligånden havde brugt Bibelen og Luther til at skabe frelseslængsel hos sjæle i Luleå og Piteå sogne og ført dem til tro på Kristus. Dette havde opmuntret ham til at tage initiativ til, at Luthers *Stora Galaterbrevs Kommentaren* blev udgivet i et nyt oplag.³¹

---

27 Jeg vil takke cand.theol. Finn B. Andersen for værdifuld hjælp til at udforske hvilke udgaver af Luthers skrifter, Rosenius har anvendt.

28 Min primære kilde til diverse oplysninger om de forskellige udgaver af Luthers skrifter, som Rosenius har læst, er Kurt Aland, *Hilfsbuch zum Lutherstudium* (Berlin: Carl Bertelsmann, 1957). Dertil kommer brug af forskellige kirkehistoriske fremstillinger samt *Kirke-Leksikon for Norden*. Så vidt muligt henvises udover til skandinaviske oversættelser til Martin Luther: *Werke. Kritische Gesamtausgabe*, bd. 1-57, Weimar 1883-1939. Der henvises sådan W.A. 6, 32. Det betyder Weimarausgabe bd. 6, side 32. Dertil kommer Luthers breve (Briefwechsel) i 11 bind. Der henvises sådan W.A. Br. 6, 32. Luthers bordtaler (Tischreden) i 6 bind. Der henvises sådan W.A. Tr. 6, 32. Luthers Deutsche Bibel i 10 bind. Der henvises sådan W.A. Bibel 6, 32.

29 *Pietisten* 1842, 1; *Pietisten* 1845, 43.

30 Aurelius, *Luher i Sverige*, 156. Pietisten B. Lindners (1694-1754) forkortede og bearbejdede gengivelsen af Luthers førsteudgave fra 1535. Når Lindner forkortede, fjernede han især Luthers polemiske udfald og reducerede i Luthers gentagne tale om "Kristus for os", men Lindner forkortede og fjernede ikke noget, når Luther understregede betydningen af "Kristus i os".

31 Albert Nordberg, *Olof Palmgren en norrbottnisk läsarchef* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1936), 33.38-42; J. Holmgren, *Norrlandsläseriet* (Stockholm: Svenska Kyrkans diakonistyrelse, 1948), 197; Aurelius, *Luher i Sverige*, 156-57. På dansk udkom i 1743 Dr. M. Luthers *Udførlige Forklaring over St. Pauli Epistel til de Galater* Nu til fleeres Opbyggelse oversat i det Danske Sprog efter den af Walch udgivne Tydske Edition. København. Genoptrykt mange gange. Originaludgaven findes i De Stærke Jyders Mindestue i Gl. Sole i Jylland. Walchs udgivelse af Luthers Store Galaterbrevskommentar minder meget om de senere Erlanger Ausgabe og Weimarer Ausgabe af Store Galaterbrevskommentar.

Det falder uden for denne artikel at redegøre for forholdet mellem G. Rörers (1492-1557) omfattende notesbøger med hans fyldige referater af Luthers latinske forelæsninger over Galaterbrevet i perioden 3. juli 1531 til 12. december 1531 og den latinske tekst, som Rörer sammen med V. Dietrich (1506-49) og C. Cruciger (1504-48) udarbejdede til udgivelse, og som blev trykt i 1535, og den af Rörer bearbejdede latinske tekst, der kom i nyt oplag i 1538. Luthers *Store Galaterbrevskommentar* blev første gang i 1539 til første bind af Luthers samlede tyske skrifter (Wittenberger Ausgabe, deutscher Teil, 12 bind, 1539-59) oversat til tysk af J. Menius (1499-1558), der var præst i Eisenach. De nuanceforskelle, der findes mellem Luthers Store Galaterbrevskommentar i Walchschen Ausgabe, Erlanger Ausgabe og Weimarer Ausgabe, skyldes delvis de respektive udgiveres lidt forskellige vurdering af pålideligheden af de enkelte tekster i det oven for nævnte forskellige kildemateriale.

4. Udover Luther og Konkordiebogen³² i svensk oversættelse har Rosenius læst Luther efter tyske kirkepostiller³³ samt Altenburger Ausgabe³⁴ og Walchschen Ausgabe.³⁵ Da Rosenius var med til at udgive Luthers Kirkepostil i ny oversættelse, var han med til at bruge Erlanger Ausgaves tyske tekst. Også da Rosenius sad i ledelsen af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, blev Luthers *Stora Galaterbrevs Kommentaren* udgivet oversat fra Erlanger Ausgaves latinske tekst.³⁶

Pietisten

George Scott (1804-1874) begyndte ret hurtigt, efter at han i 1830 havde etableret sig som præst for den engelske metodistiske menighed i Stockholm, at arbejde på at oprette et landsdækkende opbyggeligt blad, der skulle give opbyggelige artikler til det svenske folk og samtidig gennem interessante missionsnyheder vække interesse for ydre mission. Han havde nemlig til sin glæde bemærket, at man i Sverige havde en udstrakt trykkefrihed, mens friheden til mundtlig påvirkning i større eller mindre forsamlinger på grund af Konventikelplakatet var stærkt begrænset.³⁷

---

32 Rosenius omtalte adskillige steder "våra Symboliska böcker", som han så citerede fra og henviste til, fx *Pietisten* 1843, 116. Den første svenske oversættelse af Konkordiebogen blev udgivet i 1730 af den tyske sognepræst (kyrkoherde) i Norrköping Reinerus Broocman. Da Peter Fjellstedt i 1853 kom med en ny oversættelse af Konkordiebogen med titlen *Concordia Pia. Evangelisk-Lutherska Kyrkans Symboliska Böcker jemte Upsala Mötes Beslut af år 1593 samt ett kort historiskt Företal*, (Gefle, 1853), skrev Rosenius en begejstret omtale i *Pietisten* 1853, 94-96, hvor han ikke alene anbefalede præsterne flittigt at læse *Evangelisk-Lutherska Kyrkans Symboliska Böcker*, men tillige understregede, at det også ville være gavnligt, hvis de bøger stod i hvert eneste hjem, så enhver havde mulighed for at stifte bekendtskab med disse bøgers meget værdifulde indhold.

33 I *Pietisten* 1843, 82 nævnes fx *Kirchenpost. Winterth.* fol. 214.

34 Se fx *Pietisten* 1843, 68, hvor Rosenius som kilde for sit citat af Luther skriver: *Tom. II, Altenb.* fol 431. [Tome = bind, del af et litteraturværk, fra latin tomus = afskåret, af græsk τέμνειν = skære]. Altenburger Ausgabe af Luthers skrifter var en mindre udgave på tysk i 10 bind. Udgaven udfyldte en mangel på Luthers skrifter i 1600-tallet, eftersom de reformatoriske udgaver ikke blev genoptrykt. Serien blev udgivet af J. Sagittarius (1617-89) i årene 1661-64. Sagittarius blev professor i historie ved Jena Universitet og fik derefter flere store gejstlige stillinger. Han blev af hertug Friedrich Wilhelm II opfordret til at udgive en ny udgave af Luthers skrifter. Altenburger Ausgabe mistede sin betydning, da de større Luther-udgivelser – Walchschen Ausgabe og Erlanger Ausgabe – udkom. Flere steder, fx *Pietisten* 1843, 70, gør Rosenius opmærksom på, at han har hentet sit citat af Luther fra *Tom Altenb.*

35 Rosenius refererer i *Pietisten* 1847, 62 til Luther Sämtl. W. XXXII, 71.72; Denne henvisning er til Martin Luthers sämtliche Werke, ersten Walchschen Ausgabe. Halle 1740-1753. Det skrift Rosenius henviser til er: *Eine schrift wider den Eisleben* (1540) W.A. 51, 429-44. Rosenius refererer i *Pietisten* 1861, 35 til Luther Sämtl. W. XIX, 76, der henviser til *Om kirkens babyloniske fangenskab* 1520; W.A. 6, 497-573. Rosenius refererer i *Pietisten* 1861, 47 til Luther Sämtl. W. VIII, 314, som henviser til Joh 15. Det drejer sig om en række fortløbende prædikener over Joh 14-16. De udkom ikke samlet på Luthers tid, men i to bind: Joh 14-15 og Joh 16. Det er skrifterne "Das 14. und 15. Kapitel St. Johannis gepredigt und ausgelegt" i 1537. W.A. 45, 465-733 og "Das 16. Kapitel St. Johannis gepredigt und ausgelegt" i 1538. W.A. 46, 1-111. De er under titlen *Jesu afskedstale. Luthers prædikener over Joh 14-16*. 1. del: Joh 14; 2. del: Joh 15-16 udgivet af Luthersk Mission 2015 og 2016. Allerede i 1918 udgav Bibeltrogn Vänner Martin Luther: *Herrens Jesu Kristi Afskedstal* (Stockholm. Bibeltrogn Vänner Förlag). Rosenius refererer i *Pietisten* 1861, 55 til Luther Sämtl. W. VIII, 1426, som henviser til "Vier Predigten. Von der Toten Auferstehung und letzten Posaunen Gottes (1 Kor. 15,35-57) 1544-1545. Zusammengebracht durch M.A. Poach 1564. W.A. 49, 395-415.422-41.727-46.761-80. Rosenius refererer i *Pietisten* 1861, 88 til Luther Sämtl. W. IV, 559, der henviser til Luthers forelæsning over Salme 5, 12. W.A. 5, 19-673. Anden Salmeforelæsning 1519-1521. Zweite Psalmenvorlesung: Operationes in Psalmos. Rosenius refererer i *Pietisten* 1861, 121 til Luther Sämtl. W. III., 90, der henviser til Den Store Genesiskommentar. Over Gen 2, 15-17. W.A. 42. Rosenius refererer i *Pietisten* 1861, 155 til Luther Sämtl. W. XII, 1339, der henviser til en prædiken på tredje søndag i advent over Matt 11, 2-10. 1521. W.A. 7, 500-511. Latinsk Adventspostil 1521.

36 Det fremgår af kolofonen til Doktor Martin Luthers større utlægning öfwer *Pauli Bref till Galaterna* (Stockholm: Evang. Fosterlands-Stiftelsen, 1861).

37 Gunnar Westin, *Svensk lutherdom i brytningstider* (Stockholm: J.A. Lindblad, 1949), 179. Om Konventikelplakatet: Martin Berntson, Bertil Nilsson og Cecilia Wejryd, *Kyrka i Sverige* (Skellefteå: Artos & Norma, 2012), 208-09.

Scott følte et stadig stærkere behov for et blad for det indre missions arbejde, han var ved at opbygge. Man kan også beskrive det som et blad for læserne og vækkelsens mennesker. I efteråret 1838 havde man i kredsen omkring Scott haft mange drøftelser omkring et sådant blad, men først et år senere var sagen kommet så langt, at man i *Missions-Tidning* kunne bekendtgøre bladets navn *Nordisk Kyrkotidning*. Men det blad snublede i starten angående Scotts ønsker, der havde været at skabe et landsdækkende blad for den metodistisk-herrnhutiske strømning, som nu gennem Scott var i stærk vækst. Men ved valget af præsten Johan Ternström som redaktør, der var en pietistisk discipel af Henric Schartau (1757-1825), udviklede bladet sig til blive organ for en konfessionalistisk kirkepolemik, der i stærke vendinger kritiserede Scott. Bladet vendte sig senere også kritisk mod Rosenius.³⁸

I perioden 1840-1841 drøftede Scott fortsat med den kreds, der samledes omkring ham, at man manglede et landsdækkende organ, der kunne knytte de forskellige læser- og vækkelsesgrupper, der fandtes spredt rundt omkring i Sverige, sammen med den virksomhed, som Scott ledede ud fra den store engelske kirke, der var blevet indviet den 24.-25. oktober 1840. Først da Scott i september 1841 var vendt tilbage fra sin succesfulde indsamlingsrejse til USA, var der skabt økonomisk mulighed for at gå i gang med det længe ønskede landsdækkende organ. Da blev det på initiativ af Scott besluttet at udgive et evangelisk, opbyggeligt og upolemisk månedsblad, der på Scotts krav fik navnet *Pietisten*.³⁹ Som navnet signalerede, skulle bladet fremme guds frygt. *Pietisten* udkom første gang i januar 1842 med Scott som redaktør og Rosenius som medarbejder.⁴⁰ På grund af stigende modvilje fra både den svenske stat og den svenske lutherske kirke mod Scotts metodistiske/allianceprægede arbejde i Sverige og især efter voldsomme tumulter i forbindelse med Scotts svenske eftermiddagsgudstjeneste palmesøndag den 20. marts 1842 skønnede Scott, at hans person kunne blive en hindring for det gryende vækkelsesarbejde i Sverige. Det tog han konsekvensen af og forlod den 30. april 1842 Stockholm.⁴¹ Da blev Rosenius eneredaktør af *Pietisten*.

Hvad karakteriserede de numre, som Scott redigerede? Scott gav i februar og marts nummeret af *Pietisten* en længere redegørelse for sin forståelse af begrebet pietisme. Scott skrev, at selv om nogle havde brugt ordet pietisme som et smædenavn, havde der tidligere været konger, som havde værnet om ordet, så det kom til at betegne en alvorlig kristen. Scotts fremstilling er givet ud fra hans klare fælleskirkelige holdning. De forskellige kirker, der byggede på evangelisk grund, så Scott som en flok søstre, der alle var smukke og elskværdige. Han elskede dem alle, men giftede sig kun

---

38 Westin, *Svensk lutherdom i brytningstider*, 182-83.

39 Fra flere sider var der modvilje mod navnet *Pietisten*, og i de tre første numre, hvor Scott var redaktør, havde han i hvert nummer et forsvar for navnet (Gunnar Westin, *George Scott och hans verksamhet i Sverige* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1929), 623-24 note 23).

40 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 72-79; om *Pietistens* målsætning og historie: Westin, *George Scott*, 622-23; Westin, *Svensk lutherdom i brytningstider*, 178-90; Jarlert, *Sveriges Kyrkohistoria* 6, 139.

41 Scott havde under sin rejse i USA i 1841 holdt nogle foredrag, hvor han i markante vendinger havde beskrevet det store åndelige frafald i Sverige og samtidig understreget, hvor vigtigt det var, at amerikanerne økonomisk støttede den begyndende vækkelse. Et af disse foredrag var blevet publiceret i en amerikansk avis i en dramatisk opsætning og derefter oversat og udgivet af svenske aviser. Det udviklede sig til en pressekampagne, som det ikke lykkedes Scott at få standset (Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 76; Westin, *George Scott*, 550-664). Det var ikke første gang, at Scott under offentlige foredrag i udlandet udtalte sig uforsigtigt og unuanceret om forholdene i Sverige, blandt andet om det store spiritusmisbrug. Det skete for eksempel under et besøg i England i 1837, hvor det efterfølgende lykkedes Scott ved offentlige undskyldninger og beklagelser at redde situationen (Westin, *George Scott*, 399-403).

med en af dem. Men ved dette ægteskab kom han også til at elske de andre søstre. Scott præsenterede pietismen som noget, der tilhørte hele verden forstået på den måde, at en pietist havde Kristus som sin Herre, mester og hoved uanset hvilken kirkeafdeling, han var medlem af. Man kunne ikke forvente, at alle kristne, selv om de var oplært af den samme ånd, var enige i alle kristelige spørgsmål. Da var det afgørende, at alle bekendte Kristus som deres Herre og mester og stillede sig under hans myndighed og autoritet. Hvis alle kristne søgte til midtpunktet Kristus, ville følgen blive, at de alle nærmede sig hinanden i indbyrdes kærlighed. Sjælefynden arbejdede på at adskille de fromme og holde dem fremmede for hinanden. Alt, som fortjente navnet pietisme, skulle i den situation samle sig i indbyrdes forbøn for alle troende, der var spredt omkring i forskellige lande.

Scott stillede det retoriske spørgsmål: Hvilken landsmand en pietist var. Svaret var dobbelt: Han tilhørte ikke et bestemt land og folk, idet han boede i alle lande, hvor evangeliet var forkyndt og kendt. Samtidig var han en gæst og fremmed på jorden, mens hans egentlige fædreland var himmelen. Scott stillede derefter næste retoriske spørgsmål: Hvem eller hvad var en pietist? Hans korte svar var et menneske, der var født på ny af Guds levende ord. Et menneske hvis hjerte var forvandlet. Det var et menneske, i hvis hjerte Jesus boede ved troen, et menneske der levede af Guds ord og i det kristne fællesskab. Scott stillede det tredje retoriske spørgsmål: Hvad kendetegnede en pietist? Scotts svar var: Den indbyrdes kærlighed mellem alle pietister. Dertil tilføjede Scott, at en pietist ikke alene talte om Guds gaver, men han brugte dem også. Især læste han regelmæssigt i Bibelen, han holdt morgen- og aftenandagt i sit hjem, han gik regelmæssigt til gudstjeneste, hvor han lyttede til ordets forkyndelse og modtog nadveren. Endelig understregede Scott, at en pietist ville hjælpe sine medmennesker både legemligt, hvis de havde brug for det, og åndeligt, så de kunne blive reddet for evigheden.

Scott sluttede sin lange redegørelse om pietisme med ordene, at måske nogle af læserne ville sige, at den tegning, han havde givet af en pietist, var den samme som af en sand kristen. Som svar på den bemærkning fastslog Scott, at en pietist og en sand kristen var præcis det samme.

Scott ville ikke etablere en metodistkirke i Sverige, men udbrede det, han kaldte pietisme, inden for den lutherske svenske kirke. Derfor var det så afgørende, at det blad, han var skaberen af, fik navnet *Pietisten*. Sammenligner man, hvad Scott skrev om pietisme med indholdet i John Wesleys (1757-1825) 53 prædikener⁴², er man ikke i tvivl om, at Scott åndeligt og teologisk var discipel af Wesley.⁴³ Ud over sin lange redegørelse for, hvad Scott forstod ved pietisme, bragte han i de fire numre af *Pietisten*, han nåede at redigere, levnedsskildringer, breve m.m. fra en række magasiner som *Scottish Christian Herald*, *Watchman*, *The Young* og det danske blad *Den Christlige Samler*. Han bragte også en række citater fra personer op gennem kirkehistorien og fra en række nulevende åndelige ledere i den engelsktalende verden. Den sidste artikel, Scott fik publiceret, inden han forlod Sverige, var *Plöjer på nytt, och sår icke ibland törne*. I denne artikel satte Scott fokus på den nye fødsel. Han omtalte fra Jesu lignelser de uforstandige brudejomfruer og manden, der havde taget imod bryllupsindbydelsen uden at iføre sig de rette bryllupsklæder. Scott understregede, at når Jesus ikke kendte disse mennesker, så de blev kastet ud i mørket udenfor, skyldtes det, at de

---

42 På Bibelns grund I. *Jesus är Herre*. Tjugoåtta Predikningar + På Bibelns grund II. *Evangeliet och livsproblemen*. Tjugofem Predikningar (Stockholm: Nya Bokförlag, 1970).

43 Westin, *George Scott*, 117-66.

ikke var født på ny af Guds levende ord. Scott advarede imod at stole på de rigtige kristelige meninger og traditioner, men også imod, at man på en vis måde havde omvendt sig selv uden at blive født på ny. For Scott var det vigtigt at fastslå, at den nye fødsel var Helligåndens værk. Scott beskrev, at det menneske, som var åndeligt dødt, ikke kunne gøre sig selv åndeligt levende. Men Gud kunne genføde ved sit levende ord. Scott pointerede, at når Gud kaldte et menneske, kunne mennesket vælge mellem livet og døden. Derfor var det menneskets ansvar, om det tog imod Guds nåde eller bragte død og ødelæggelse over sig selv. Scott udmalede, hvor alvorligt det var at afvise Guds nåde, når Gud kaldte et menneske. I denne grundige artikel om at blive født på ny omtalte Scott på intet tidspunkt dåben.

Man skal ikke have læst mange numre af *Pietisten* med Rosenius som redaktør, førend man bemærker et stilskifte. Artikler med fokus på lov og evangelium vinder frem. Rosenius bevarede stadig Scotts fromme omvendelseshistorier og informationer om vækkelser i den reformerte verden. Men i Rosenius' historier fyldte den frie vilje og omvendelsesappellen langt mindre, mens bibeludlægningen fik en stadig større plads. I begyndelsen af 1850 kom der et stadig større ønske om at få genoptrykt årgangene fra 1840'erne. Rosenius imødekom ønsket, men valgte for at holde en lav pris at reducere stoffet i de enkelte årgange med ca. 25%. Ved nøje at studere det stof, som Rosenius fravalgte, bl.a. alt hvad Scott havde bidraget med i sin korte tid som redaktør, kan man iagttage Rosenius' voksende bibelindsigt og stigende Luther-bevidsthed. I årene 1842-1859 blev indholdet i stigende grad præget af opbyggelige, sjælesørgeriske bibeludlægninger, idet Scotts linje med opbyggelige historier og informationer om den åndelige situation i en række lande dog i en vis grad blev fastholdt. I årene 1860-1866 var indholdet i *Pietistens* artikler en fortløbende gennemgang af Romerbrevet. Fra 1867 til Rosenius død d. 24. februar 1868 udkom *Pietisten* som et kvartalsblad, hvor Rosenius skrev meget grundige prædikenvejledninger til en nyindført anden tekstrække i Sverige.

Rosenius' inspiration fra Luther og andre åndelige ledere

I det følgende fremstilles Rosenius' inspiration og læsning af Luther og andre åndelige ledere ved at tage udgangspunkt i en række centrale kristne begreber og undersøge, hvordan Rosenius inddrog og hentede inspiration fra Luther og andre, når han skrev de forskellige artikler om skiftende temaer i *Pietisten*.

Skabelsen og syndefaldet⁴⁴

Rosenius begyndte med følgende citat af Aurelius Augustin (354-430)⁴⁵ uden kildeangivelse: "Det Nya Testamentet ligger fördoldt i det Gamla, och det Gamla ligger öppet i det Nya". Rosenius fortsatte sin artikel med følgende citat uden kildeangivelse: "Luther ytrede en gang: Førend et menneske rigtigt lærer at forstå de første ord i Første Mosebog: I begyndelsen skabte Gud himmelen og jorden, så er mennesket dødt; og selv om et menneske levede i tusind år, ville det alligevel ikke blive udlært i skabelsens mysterier."⁴⁶ Derefter skildrede Rosenius skabelsen, hvor han kort omtalte, hvad der skete på de enkelte dage. Rosenius var især optaget af skabelsen af

44 *Pietisten* 10. årgang (1851), 33-92.

45 I Helge Haystrup, *Augustin* (København: Credo, 2007), gives en fremstilling af en af kirkehistoriens betydeligste åndelige ledere.

46 Citatet står i W.A. Tr. 2, 157 fra 1532.

mennesket, der blev skabt på en helt anden måde, end hvad der ellers blev skabt, og hvor han koncentrerede sig om, at den treenige Gud havde en rådslagning, inden mennesket blev skabt i Guds billede. Rosenius fokuserede på, at mennesket var skabt i Guds billede, og han uddybede herligheden ved at være skabt i Guds billede ved uden kildeangivelse et bringe følgende citat af Luther: "Derfor var Guds billede, i hvilket Adam blev skabt, det aller mest herlige og ædle, efter som der ikke var nogen smitte af synden hverken i Adams fornuft eller vilje, men alle de indre og ydre sanser var helt rene. Forstanden var totalt ren, hukommelsen var fuldstændig god og frisk, og viljen var helt igennem oprigtig og sandfærdig med en såre skøn, ren og tryk samvittighed helt uden al bekymring og frygt for døden. Til denne indre fuldkommenhed kom også den skønneste og fortræffeligste kraft og herlighed i legemet og alle lemmer, hvori Adam overgik alle andre levende skabninger".⁴⁷ Hele artiklen om mennesket skabt i Guds billede var stærkt inspireret af Luthers udlægning af Første Mosebog.⁴⁸

Rosenius gav en grundig beskrivelse af menneskets stilling over for Gud før syndefaldet. Da var Gud skaberen, men ikke dommer eller frelser. Rosenius skildrede så, hvordan mennesket skabt i Guds billede til at være et himmelbarn på jorden, bestemt til at leve med Gud, blev sat på en prøve. Mennesket blev af Guds modstander fristet til ulydighed mod det, Gud havde sagt. Og mennesket faldt og vendte Gud ryggen. Denne beskrivelse er reelt en forkortet udgave af Luthers fremstilling af syndefaldet og dets følger ud fra Første Mosebog kap. 3, som Rosenius afsluttede med følgende citat af Luther om kundskabens træ: "Adam bider vel i dette æble, men i virkeligheden bider han i en brod, som var Guds forbud og ulydighed mod Gud. Det er den egentlige årsag til denne jammer, nemlig at han synder mod Gud, foragter hans bud og følger Djævelen".⁴⁹

Rosenius beskrev dernæst, hvordan Gud allerede på syndefaldets dag besøgte Adam og Eva, selv om de havde været ulydige, og Gud kaldte på Adam med ordene: "Hvor er du?". Rosenius tilføjede så, at i ordene: "Hvor er du?" ligger, som Luther bemærker, "lovens ord fra Gud henvendt til samvittigheden".⁵⁰ Disse ord uddybede Rosenius ved at understrege, at lovens egentlige mening og hensigt er at overbevise synderen om hans faldne og ulykkelige situation. Rosenius konkluderede følgerne af syndefaldet på denne måde: Nu blev det menneskets natur ikke at frygte Gud, men være sikker i synden, det blev menneskets natur ikke at elske Gud, men hellere elske de jordiske ting.

Rosenius var fortsat stærkt præget af Luther, da han beskrev, hvordan Gud på syndefaldets dag gav løftet om kvindens afkom, der skulle knuse slangens hoved (1 Mos 3,15). I sin beskrivelse af kvindens afkoms kamp mod Djævelen betonedede Luther, at dermed var der skabt håb om at blive opvakt fra døden til det liv, som Adam og Eva havde mistet. Denne sejr konkluderede Luther med ordene: "Vi begynder nemlig straks fra moders liv at dø. Men gennem dåben genrejses vi til håbets liv, eller snarere til håb om liv. For dette er det sande liv, som leves for Gud".⁵¹ Denne Luthers omtale af dåben tog Rosenius ikke med i *Pietisten*. Derimod bragte Rosenius i sin udfoldelse af, hvordan kvindens afkom knuste slangens hoved et citat af Luther om Kristi stedfortrædergerning.⁵²

---

47 Citatet står: Martin Luther, *Udførlige Udlæggelse af Første Mosebog* (Christiania: Alb. Cammermeyer, 1883), 48; Martin Luther, *Første Mosebog I* (København: Books on Demand GmbH, 2018), 37; W.A. 42, 46.

48 Luther, *Udførlige Udlæggelse*, 52-57; Luther, *Første Mosebog I*, 33-43; W.A. 42, 40-55.

49 Luther, *Udførlige Udlæggelse*, 74; Luther, *Første Mosebog I*, 56; W.A. 42, 73.

50 Luther, *Udførlige Udlæggelse*, 132; Luther, *Første Mosebog I*, 100; W.A. 42, 129.

51 Luther, *Udførlige Udlæggelse*, 149; Luther, *Første Mosebog I*, 112; W.A. 42, 142.

52 Martin Luther, *Stora Galaterbrevs Kommentaren*, ny svensk tolkning jämte inledning av Martin Lindström (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1954), 238-39; Martin Luther, *Store Galaterbrevskommentar I*, oversat

Denne fremstilling af mennesket som skabt i Guds billede, men faldet i synd finder man gentagne gange i Rosenius' artikler i *Pietisten* fx i nr. 7-8 i årgang 1843, hvor Rosenius bl.a. henviste til Luthers forklaring til trosartiklerne i Lille Katekismus og til Confessio Augustana art. 2 om arvesynden, i nr. 6.9 i årgang 1853, hvor Rosenius bl.a. henviste til Luthers prædiken til 17. søndag efter Trinitatis, i nr. 7.9 i årgang 1860 og i nr. 9-10 i årgang 1861.

*Loven*⁵³

Rosenius indledte denne artikel med ordene: "Vi ved, at loven er god, dersom man bruger den, som lov skal bruges" (1 Tim 1,8), og han gav så en grundlæggende undervisning om loven. Loven er god og rigtig at leve efter for os mennesker her på jorden. Sådan er Guds vilje for alle mennesker, som han har skabt. Men lovens store hovedopgave er at være en tugtemester til Kristus, at vise menneskene, at vi er syndere i Guds øjne, og at vi går fortabt, hvis vi ikke indser det og tager vor tilflugt til redningsmanden Jesus Kristus. Loven har også en opgave i en kristens liv ved dels at straffe og tugte kødet og vise, at der er ting, vi skal aflægge, og dels at vise os, at vi er syndere hele livet, der har brug for en frelser, og dels at være en daglig vejleder for kristne i at gøre kærlighedens gerninger til gavn og glæde for næsten. Rosenius skrev uden kildeangivelse: "som Luther skriver et sted: Moses må altså ikke og langt mindre paven stige op i brudesengen med sine love for at ligge dér, det vil sige: for at råde i samvittigheden, som Kristus netop har befriet fra loven, for at den skal være helt fri for al trældom... Vist skal loven herske over legemet og det gamle menneske. Han står under loven og skal finde sig i at blive øvet og plaget af loven. Loven må foreskrive ham, hvad han skal gøre og lide, og hvordan han skal omgås med mennesker. Men lejet, hvor Kristus alene bør hvile og sove, skal den ikke besmitte, det vil sige: den må ikke volde samvittigheden uro. For den bør alene leve med Kristus, dens brudgom, i frihedens og barnekårets rige."⁵⁴

Denne fremstilling af loven eller inddragelse af loven finder man gentagne gange i Rosenius' artikler i *Pietisten* fx i nr. 5-6 i 4. årg. 1845 /genoptrykt 4. årg. i 1859 *Om loven og dens vigtigste formål*, hvor Rosenius bragte flere korte citater fra en prædiken af Luther på Tredje Påskedag⁵⁵ og derefter fortsatte: "En troende kristen bruger da loven allerbedst, når han lægger den på kødet og livet, ikke på samvittigheden, ikke på spørgsmålet: hvordan han står overfor Gud. Han siger da til loven, som Luther plejer at udtrykke sig: "Når det gælder mit liv, eller hvordan jeg skal være og gøre, da vil jeg gerne høre og adlyde dine bud; men vil du trænge ind i samvittigheden eller stille det spørgsmål, hvordan jeg står hos Gud, da vil jeg ikke vide af dig; for det er i alle tilfælde afgjort forud, at jeg over for loven kommer på skam og bliver fordømt; men for at bestå over for Gud, behøver og har jeg en andens retfærdighed. Men hør, jeg må jo altid gøre og være noget, og til det vil jeg gerne rådføre mig med dig og følge dig. Dertil er jeg en herskesyg skabning med et vredt og

---

af sognepræst, lic. teol. Helge Haystrup i *Martin Luther skrifter i udvalg* (København: Credo, 1981), 372-73; W.A. 40 I, 437-38.

53 *Pietisten*, 1. årgang (1842), 145-54; *Pietisten* 1857, 1-8.

54 Det er et frit citat fra *Store Galaterbrevskommentar* II til Gal 4,7, oversat af sognepræst, lic. teol. Helge Haystrup i *Martin Luther skrifter i udvalg* (København: Credo, 1984), 121; Martin Luther, *Stora Galaterbrevs Kommentaren*, 326; W.A. 40 I, 595.

55 Det er "en annan Predikan öfwer Evangelium på Tredje dag Påsk" over Luk 24, 36-47 i Luthers *Kyrko-Postilla*, Winter-Delen, 285-86; Luther *Kirkepostillen*, Sommerdelen, 54-57.

lumsk hjerte, med et kød, der er vrangvilligt og trægt til alt godt og som stadig strider imod Ånden; hjælp mig imod dette og vær mig et bidsel og en pisk mod kødet".⁵⁶

I *Pietisten* i 6. årg. nr. 4 i 1847 / genoptrykt 6. årgang i 1860 bragte Rosenius artiklen *Werklig antinomie* (Lov-forkastelse). Rosenius skrev til introduktion, at Mose disciple, de skriftkloge og farisæerne – de gerningsretfærdige til alle tider – altid havde beskyldt Jesu sande disciple for at være imod loven, for at opløse loven eller tale spottende ord imod loven. Omvendt har der også altid været nogen, der ikke har villet dræbe kødet. Rosenius underviste i, at der var en bibelsk vej mellem de to positioner.

Rosenius beskrev så Kains eller den kainske åndelighed og henviste for yderligere fordybelse til en prædiken af Luther.⁵⁷ I en fodnote henviste Rosenius til to modtagne breve; ifølge det ene var hans tidsskrift *Pietisten* alt for lovisk, ifølge det andet brev alt for evangelisk. Som forsvar for sin redaktionelle linje inddrog Rosenius Luther flere gange. Det skete både ved at inddrage et konkret skrift af Luther fra 1540,⁵⁸ dernæst ved to gange at inddrage et brev af Luther, der i virkeligheden var en hel afhandling mod antinomismen,⁵⁹ og så ved igen at inddrage Luthers epistelprædiken over Gal 4, 1-8.

I *Pietisten* i 15. årgang 1856 nr. 2 bragte Rosenius artiklen *Stenkrukorna öfwerfulla*. Rosenius behandlede temaet ud fra lov og evangelium, hvor stenkrukkerne betegner lovens hårde og sønderbrydende gerning, mens forvandlingen fra vand til vin sker, når mennesket har mistet al tillid til egen fromhed og tager imod nåden i Kristus. Luther blev inddraget uden kildeangivelse.⁶⁰ Rosenius citerede derefter en anden prædiken af Luther.⁶¹ Rosenius skildrede to afveje: 1. Den falske omvendelse hvor man ser på gerningerne, men aldrig ser hjertets fortabthed. 2. Den overfladiske kristendom, hvor det gamle menneske ikke bliver angrebet. Det vil heller ikke høre om gerninger og helliggørelse. Luther citeres igen.⁶²

I *Pietisten* i 16. årgang 1857 nr. 2-4 bragte Rosenius artiklen *Tio Guds Bud*. Rosenius begyndte med en undervisning i, hvad Guds lov er. Den understreger Guds hellighed, storhed og almagt. Et menneske har først forstået loven rigtigt, når det indser, at det er skyldigt over for Gud og fortjener Guds straf. Dernæst bragte Rosenius, hvad man kan kalde en parafrase af Luthers forord til *Store Katekismus*.⁶³ I *Pietisten* 16. årgang 1857 nr. 4-5. *Det Første Bud*. Rosenius udfoldede indholdet af det 1. bud og inddrog uden kildeangivelse Luthers *Store Katekismus*.⁶⁴ Rosenius forklarede, at en stor afgud er gerrighed. Andre afguder er lærdom, nydelsessyge og menneskedyrkelse. Derefter

---

56 Det er måske et slags resume af Luthers prædiken over Luk 15,1-10 på 3. søndag efter Trinitatis i Luthers *Kyrko-Postilla*, Sommar-Delen, 98-112; Luther *Kirkepostillen*, Sommerdelen (dansk), 317-31.

57 Gal 4, 1-8, episteltekst til søndag efter jul/julesøndag i Lutheri *Kyrko-Postilla*, Andra Delen, Epistlar, Femte Upplagan (Lund: C.W.K. Gleerup, 1856), 155-89.

58 "Sämmtliche Werke" bd. 32, pag. 71 og 72. Denne henvisning er til Luthers sämmtliche Werke, ersten Walchschen Ausgabe (Halle 1740-1753). Det skrift Rosenius henviser til er *Eine schrift wider den Eisleben* (1540) W.A. 51, 429-44.

59 Fra Luthers brev januar 1539 til Kaspar Güttel mod Antinomismen, *Udvalgte Breve af Dr. Martin Luther*, (København: Lohse, 1923), 337-38.

60 Det skete med citater fra hans prædiken på 2. søndag efter helligtrekonger [svensk: Trettondedagen] over Joh 2, 1-11 i Luthers *Kyrko-Postilla*, Winter-Delen, 175-82; Luther *Kirkepostillen*, Vinterdelen (dansk), 361-67; WA 17 II, 60-71.

61 Det er til søndagen efter jul over Luk 2, 33-40 i Luthers *Kyrko-Postilla*, Winter-Delen, 114-25; Luther *Kirkepostillen*, Vinterdelen (dansk), 237-64; WA 10 I 1, 379-448.

62 Fra hans prædiken i *Kyrko-Postilla* over Joh 2, 1-11

63 Luthers *Store Katekismus* (København: Credo, 1996), 31-33; WA 30 I, 125-26.

64 Luthers *Store Katekismus*, 42-43; WA 30 I, 133-34.

udfoldede Rosenius, hvad det vil sige at elske Gud over alle ting. Rosenius inddrog Luther med to citater.⁶⁵

I *Pietisten* 16. årgang 1857 nr. 6-12 og *Pietisten* 17. årgang 1858 nr. 1-6 blev de øvrige bud gennemgået, hvor Rosenius primært knyttede til ved Luthers *Store Katekismus*. I *Pietisten* 17. årgang 1858 nr. 7-10 bragte Rosenius artiklen *De trognas frihet ifrån lagen*, hvor han gav en grundig indføring i, hvad der er lovens hovedopgave, det vil sige den moralske lov eller hovedindholdet af de 10 bud. Friheden i Kristus betyder, at vi er fri fra lovens dom og forbandelse. Dernæst forklarede Rosenius, at Katekismen omtaler død i tre betydninger: legemlig, åndelig og evig. Men Rosenius skrev, at der også findes en fjerde død, hvor loven slår et menneske åndeligt ihjel; det vil sige slår dets "jeg" ihjel. Det kalder Rosenius at være død fra loven. Rosenius beskrev så betydningen af at være fri fra loven i samvittigheden for at kunne bære frugt for Gud. Dernæst udfoldede Rosenius evangeliet om, at Gud sendte sin søn for vor frelses skyld. Det skete med et langt citat af Luther.⁶⁶

I *Pietisten* årgang 19-25 1860-1866 gennemgik Rosenius Romerbrevet, og i den gennemgang omtalte Rosenius loven flere gange, hvor han også nogle gange henviste til Luther.

Forsoningen – retfærdiggørelsen

*Om den oföränderliga rättfärdighet, som de trogne hafwa i Christo.*⁶⁷

I indledningen til denne artikel fastslog Rosenius, at det er den evangeliske læres vigtigste artikel, at et menneske bliver retfærdigt og saligt ikke ved egne gerninger, men af Kristi fortjeneste ved tro på ham. Derpå udfoldede Rosenius hele frelsens grundlag og indhold ud fra en række skriftsteder og inddrog Luthers forklaring til Sl 51.⁶⁸

For at hjælpe læseren til at tilegne sig den høje, himmelske og trøsterige hemmelighed, at nåden og retfærdigheden på ingen måde kommer af vore gerninger, og at vi på ethvert tidspunkt er lige retfærdige og benådede i Kristus, inddrog Rosenius uden kildeangivelse følgende citat af Luther: ".røveren på korset er i Kristus lige så hellig som Sankt Peter; og derfor afhænger ingen ting af, at Sankt Peter og Sankt Paulus har gjort større gerninger end røveren, og større end du og jeg – at fatte dette på den rigtige måde og tilslutte sig denne evangeliske hemmelighed, er en ganske vanskelig kunst, ja, hvis Gud ikke selv skænker os Åndens lys og åbner vore øjne og sind, så er det helt

---

65 Det første er måske fra *Store Galaterbrevskommentar* II til Gal 5, 16, 287; *Stora Galaterbrevs Kommentaren*, 429; WA 40 II, 81. Det andet er måske fra *Store Galaterbrevskommentar* II til Gal 5, 14, 278; *Stora Galaterbrevs Kommentaren*, 420; WA 40 II, 72.

66 *Store Galaterbrevskommentar* I til Gal 3,13, 367-86; *Stora Galaterbrevs Kommentaren*, 234-45; W.A. 40 I, 433-53.

67 *Pietisten* 3. årgang, nr. 4-5 (1844).

68 *Enarratio Psalmorum* LI WA 40 II, 315-470. Luther forelæste i 1532 over salmen, som udkom i bogform i 1538. Den er oversat til dansk flere gange. Davids Salme 51 blev oversat til dansk i 1977, hvor den blev udgivet af ELM. Oversætteren O. Børløs Jensen oplyste ikke den konkrete kilde, som han oversatte fra. Ved komparativ læsning fremgår det, at han har oversat fra *Martin Luthers Ypperlige Forklaring over den 51. Davids Salme* omskrevet og udgivet af H.N. Hauges venner. Førsteudgaven var fra 1948, der i fotografisk genoptryk blev udgivet af Luther forlag i 1975. Salme 51 er i 2018 oversat og udgivet på dansk af Finn B. Andersen efter den originale latinske tekst (København: Books on Demand GmbH).

umuligt, for vi er alle af naturen 'uforstandige og tungnemme til at tro på alt det, profeterne har talt'.⁶⁹ Derefter bragte Rosenius et længere citat af Luther til at underbygge sin egen tekst.⁷⁰

Til sidst konkluderede Rosenius sin fremstilling – efter bl.a. at have skildret Peters fald – med ordene, at hvordan kunne Gud være os nådig, hvis han så på os og vore synder, som om Kristi retfærdighed ikke totalt overdækkede og skjulte dem. Rosenius satte så trumf på med følgende citat af Luther: "Så havde vi ikke et nåderige, der var mægtigt over synden, men et synd-rige, der var mægtigt over nåden".⁷¹

*Wigtiga ställen hos Luther till ytterligare belysning af föregående artikel.*⁷²

Rosenius indledte med at understrege, at eftersom artiklen om retfærdiggørelse af tro er den evangeliske læres hovedartikel, ville han gerne, især for dem der ikke var fortrolige med Luthers skrifter, bringe noget af Luther. Han citerede først fra en prædiken af Luther over Joh 20, 24-29 om den tvivlende Thomas.⁷³ Rosenius både citerede og parafraserede fra denne prædiken. I en fodnote gjorde Rosenius opmærksom på, at han havde udeladt noget af Luther, der ikke direkte berørte artiklens emne.

Så henviste Rosenius til Luthers forklaring over Johannes Evangeliet, hvor Rosenius fokuserede på Luthers udlægning af Joh 1, 29.⁷⁴ Rosenius fortsatte med at henvise til Jesu afskedstale, hvor han citerede fra Luthers udlægning af Joh 16.⁷⁵ Dette kommenterede Rosenius ved at sige, at de ord stemte godt overens med Luthers prædiken på Sankt Stefans dag over Kristi ord om kyllingerne under hønens vinger, Matt 23,37.⁷⁶ Dernæst citerede Rosenius noget af Luther fra hans prædiken til 19. søndag efter Trinitatis,⁷⁷ og fra Anden Pinsedag.⁷⁸ Til sidst omtalte Rosenius *Doktor Martin Luthers Trösteskrift i hwarje christtrogen Menniskas alla wederwärdigheter* fra 1520.⁷⁹

---

69 Citatet står i Luthers prædiken til 1. søndag efter helligtrekonger over Rom 12,1-5 i Luthers Fastepostil fra 1525. Den prædiken er genoptrykt i Luther Kirkepostillen 1543-1544. Prædikenen står WA 17II, 5-15, selve citatet står WA 17II, 15; *Lutheri Kyrko-Postilla*, Andra Delen, 241-51; Luther *Kirkepostillen*, Vinterdelen, 343-49.

70 Rosenius anfører som kilde for sit citat Luthers *Hus-Postilla*, 1. søndag efter påske, hvor prædiketeksten er Joh 20, 19-31. Den står i Luthers *Hus-Postilla*, (Jönköping: Herman Hall, 1867), 198-204. I den prædiken findes citatet ikke. Det står derimod i "En annan predikan öfwer samma Evangelium (hållen på den helige Thomæ dag), 204-08. Sankt Thomas' dag er en helgenfestdag, hvor prædiketeksten er Joh 20, 24-31. Helgenfestdagen for Thomas fejres syv dage efter påske. Den prædiken står bl.a. i Luthers *Huspostille* oversat til dansk af Peder Tidemand i 1564 genudgivet af T.S. Rørdam i 1868, 9-15; oversat af F.L. Mynster i 1864, 230-36 og oversat af Finn B. Andersen i 2018, 510-14.

71 Rosenius har efter at sandsynlighed hentet citatet fra Luthers udlægning af Salme 117 fra 1530, hvor citatet står i W.A. 31 I, 245. Eftersom W.A. ikke var udarbejdet på Rosenius' tid, er det vanskeligt i dag at vide, hvor Rosenius har hentet citatet fra. Rosenius' citat er ikke helt præcis, eftersom Luther ikke taler om et "synd-rike", men et gerningsrige. 72 *Pietisten* 3. årgang, nr. 6-7 (1844).

73 Evangelium på den Heliga apostelen Thome Dag i *Lutheri Kyrko-Postilla*, Tredje Delen, 14-22; W.A. 17 II, 289-97.

74 Martin Luther *Udlæggelse af Johannes' Evangeliums første Capitel i sytten Prædikener* (København: I.H. Schuboth, 1867), 258-75; Auslegung des 1. und 2. Kapitels Johannis in predigten 1537/1538 (udkom 1565). W.A. 46, 538-721. Til Joh 1, 29: W.A. 46, 676-684.

75 Martin Luther: *Herrens Jesu Kristi Afskedstal*, 551-59; Martin Luther, *Jesu afskedstale II*: Joh 15-16, 234-39; W.A. 46, 43-46.

76 Fra prædiken over Matt 23,34-39 i Luthers *Kyrko-Postilla*, Winter-Delen, 101-08; W.A. 10 I, 270-89.

77 Prædiken over Matt 9, 1-8 i Luthers *Kyrko-Postilla*, Sommar-Delen, 299-304; W.A. 22, 322-24.

78 Prædiken over Joh 3,16-21 til 2. Pinsedag i Luthers *Kyrko-Postilla*, Sommar-Delen, 26-31; W.A. 21, 479-97.

79 Martin Luthers *Skrifter uti ett efter tidens behof lämpadt Urwal IV* (Stockholm: P.A. Huldborg, 1858), 188-227; W.A. 6, 301-33.

Evangeliet – nåden – syndernes forladelse

*Ett Stykke ur stötestenen på berget Zion, eller: Något om synd och nåd.*⁸⁰

Efter at Rosenius i meget klar tale har skildret syndefaldets konsekvenser, sammenfatter han uden kildeangivelse: "Derfore säger Luther rätteligen, att den menniska, som på en gång finge se alla sina synder, stode aldrig till att tröstas, utan skulle i samma ögonblick dö af förtwiflan".⁸¹ Efter at Rosenius har udfoldet, hvad Jesus har gjort som menneskeslægtens stedfortræder, konkluderede han uden kildeangivelse:

Men hwad følger nu af alla dessa solklara och bergfasta wittnesbörder, om icke det, som Luther säger, att inga synder förminska och inga goda gerningar föröka den nåd och rättfärdighet, hwaruti de troende stå för Guds ögon; att Gud skådar dem blott uti Christo, sin älskelige Son, rättfärdige och behagelige, och det alla stunder lika, så länge de äro i Honom genom trona. Ja, här af följer, att jag icke är mera rättfärdig, benådad och behaglig för Gud, den stund jag sjelf är mera from och gudelig; och mindre rättfärdig, den stund jag sjelf är mindre from; ty då skulle ju ändå rättfärdigheten och benådningen åtminstone till en del komma af gerningarna? – och – "då wore Christus fåfångt död," säger Apostelen; då wore icke Christi rättfärdighet ensam, eller "utan lagsens tillhjälp," en fullkommen rättfärdighet; ja, då wore jag ock föga hulpen af Christus, ty jag kunde aldrig wara wiss, när det tillägg af fromhet, som jag sjelf måste göra, wore tillräckligt stort.⁸²

*Om syndernas förlåtelse.*⁸³

Rosenius begyndte sin artikel på denne måde: "Inden vi går i gang med det egentlige emne, nemlig om syndernes forladelse, om en kristens frihed fra loven, om hans nye, evige retfærdighed, hvilket er helt samme sag, vil vi her fremsætte tre indledende bemærkninger – de samme, som Luther gjorde de fleste gange, når han behandlede dette emne. Den første bemærkning: Dette emne er det største, ja det vigtigste i hele vor kristne lære. Den anden anmærkning: Men dette er også det aller vanskeligste, nemlig når det gælder at forstå det rigtigt og i hverdagen tillempe det på sig selv. Den tredje bemærkning: Men det er også dette emne, som af de fleste mennesker, de åndeligt døde og uerfarne, anses for det letteste, det de tidligt er blevet udlært i. Rosenius beskrev så, at mange, der har betydet meget i Guds rige fx David, Paulus og Luther m.fl., ofte selv har haft vanskeligt ved at tro nåden. Omvendt bliver mange kristne hurtigt færdige med nåden og bliver optaget af, hvad de så skal gøre.

Derefter fortsatte Rosenius: Om sådanne taler Luther ofte med disse og lignende ord: "Denne artikel, om syndernes forladelse, er de rette kristnes aller største vished og vanskeligste kunst, som de i alle deres livs dage aldrig bliver helt udlært i; dog mener nogle, at det er så let at blive udlært om syndernes forladelse, at de, så snart de har læst eller hørt noget derom, mener, at de nu er helt udlært, og så vil de høre noget andet. Jeg (Luther, red.) har nu i så mange år drevet denne lære ved at studere, skrive og prædike mere end nogen af disse, som regner sig for så udlærte, men jeg kan

---

80 Denne artikel står ikke i *Pietistens* første udgave 1. årgang 1842, men kom med i den forkortede 2. udgave 1857, 24-33.

81 Måske tænker Rosenius på Luthers ord i W.A. 39 II, 210.

82 *Pietisten* 2. årgang genoptrykt i redigeret udgave 1857, 28. Kilden til dette citat af Luther er ikke fundet.

83 *Pietisten* 2. årgang, nr. 10-12 (1843); genoptrykt i redigeret udgave 1857, 49-66.

ikke rose mig af at være en mester i de spørgsmål. Derimod er jeg glad for sammen med andre at være en discipel".⁸⁴

Rosenius udfoldede så ud fra blandt andet Ef 1,7 og Kol 3,14 Jesu stedfortrædende forsonergerning og konkluderede: "Heraf kan vi slutte, at Luthers ord i børnelærens anden hoveddel er sande ord", "at Jesus Kristus....med sit hellige og dyrebare blod og med sin uskyldige lidelse og død har frelst mig fortabte og fordømte menneske, løskøbt og gjort mig fri fra alle synder, fra døden og fra Djævelens magt".⁸⁵ Derpå skildrede Rosenius, hvordan kristne, der har modtaget syndernes forladelse, samtidig kan kæmpe med visse svagheder, som Rosenius også betegnede som synd, der imidlertid var dækket af syndernes forladelse, og han fortsatte: "Over dette emne har vor kære Luther gjort de mest trøsterige bemærkninger", hvorefter Rosenius henviste til en prædiken af Luther til 19. søndag efter Trinitatis.⁸⁶ Derefter udfoldede Rosenius, at Jesus er en fuldkommen frelser. Det betyder, at selv om et menneske er syndigt, så er Kristus retfærdig, og det er det afgørende. Kristus er forsoningen ikke alene for de tidligere synder, men også for de nuværende, "eller som Luther drister sig til at sige: "ikke blot de overvundne og aflagte, men også de endnu stærke og mægtige synder".⁸⁷ Luther bruges både til at udfolde og uddybe Rosenius' egen fremstilling og til at begrunde den.

Rosenius bragte i *Pietisten*⁸⁸ *Brefväxling mellan Thomas, Nicodemus och Christophilus*. I sin introduktion til artiklen understregede Rosenius, at Anders Carl Rutströms (1721-1772) artikel var indholdsrig og fortjente at blive mere kendt. Han bragte den med en "obetydlig bearbetning". Rosenius forkortede flere steder, idet han ikke var så omstændelig som Rutström. Normalt fulgte Rosenius Rutström, hvad indholdet angår. Dog ikke altid. Efter en udfoldelse af forsoningen, konkluderede Rutström: "Häraf följer, att Gud är intet vred på menniskor, Rom 5:8". Den sidste sætning om Guds vrede bragte Rosenius ikke. Han vidste nemlig, at på grund af syndefaldet hviler Guds vrede over alle mennesker, indtil de modtager Kristi fuldbragte frelsesværk. Noget af det karakteristiske, Rosenius bragte fra Rutströms artikel, var, at Jesu Kristi evangelium ikke bliver forkyndt rent og klart, hvis det ikke bliver slået fast, at frelsen sker aldrig mere, eftersom den skete for 1717 år og seks måneder siden på henrettelsespladsen ved Jerusalem, hvor Jesus udråbte: "Det er fuldbragt". Derefter blev indholdet af denne frelse udfoldet. Ved Jesu korsdød blev det anklagende skyldbrev med dets lovbestemmelser udslettet, og Gud blev forsonet. Da skete en så fuldkommen frelse og forsoning, at Gud Fader, Gud Søn og Gud Helligånd efter loven er fuldstændig tilfreds og aldrig mere i nådetiden vil være vred på synderen og støde synderen bort, men verden er i Guds øjne så forsonet og retfærdiggjort, så yndig og god, som verden var, da Gud så på alt det, han havde gjort, og det var såre godt. Tilbage står Jesu ord om troen: Den, som tror og bliver døbt, skal blive frelst; men den, som er vantro, skal blive fordømt. Derfor ligger hele verdens

---

84 Luthers *Store Katekismus*, 32-33; W.A. 30 I, 126-127.

85 Luthers *Lille Katekismus*, 24; W.A. 30 I.

86 Prædiken over Matt 9, 1-8 i Luthers *Kyrko-Postilla*, Sommar-Delen, s. 299-311, selve citatet 307-08; W.A. 22, 322-24.

87 Luther, *Store Galaterbrevskommentar* I, 68; Luther, *Stora Galaterbrevs Kommentaren*, 44; W.A. 40 I, 87.

88 *Pietisten* 2. årgang, nr.10-11 (1843); genoptrykt 1858, 97-113. Her er et eksempel på, hvordan Rosenius var stærkt inspireret af Rutström, når han forkyndte den frie nåde. Hans kilde var Anders Carl Rutström, *Predikningar* (Christianstad, 1859), 325-377. Men sandsynligvis har Rosenius også været inspireret af de mange foregående prædikener.

salighed i Kristus – og den tilbydes i fuld alvor hver eneste synder. Enhver, der bliver borte fra Kristus, bliver heller ikke salig.

I artiklen *Några ord om Evangelium*⁸⁹ bragte Rosenius et længere citat af John Angell James (1785- 1859)⁹⁰ fra hans bog *The Anxious Inquirer after salvation directed and encouraged*.⁹¹

Også i artiklen *Syndernas förlåtelse, den äkta Christendomens lif och kärna*,⁹² forfattet af pietisten C.H. Bogatzky (1690-1774),⁹³ inddrog Rosenius Luther.⁹⁴

Bibelen – bønnen

Om Guds Ords bruk.⁹⁵

Rosenius bragte tre citater af Luther, hvor de to er uden kildehenvisning. Rosenius begyndte med at skildre, at der udgives mange forskelligartede bøger. I den situation er det vigtigt at prioritere læsningen af Guds ord. Men selv om man gør det, er man ikke uden for farer. Rosenius udtrykker det sådan: "Wi känne att brunnen är djup, att wi behöfwe hämtare och hämte-kar, att wi behöfwe tolkare, som framdraga Bibelns helga hemligheter i ljuset, och då – då är det faror kunna oppstå äfwen för oss, som tro Bibeln; ty tolkarena äro mångahanda; sjelfwa djefwulen wille tillegna sig Bibelspråket, då han frestade Christum i öknen, och de fleste djefwulens apostlar, eller kättare, göra likaså, hwilket är meningen da Luther säger, att "Bibelen är en kättarebok", hon nödgas äfwen låna sina helga ord åt kättaren". Dernæst skriver Rosenius om at bruge Guds ord, at det skal ske med ærefrygt og i lydighed og tro. Efter at have uddybet det konkluderede Rosenius uden kildehenvisning på denne måde: "såsom Luther säger, att "när Gud gaf oss sitt Ord", sade Han: "Jag skall wäl låta skrifwa och predika det klart och tydligt, men dock alltid laga så, att det skall bero på min Ande, hwem som skall fatta det".⁹⁶

Til sidst gav Rosenius nogle praktiske råd om daglig bibellæsning og om at holde familieandagt, hvor han tillige omtaler forpligtelsen til at holde andagt for de mennesker, man har ansat hos sig. Rosenius konkluderede artiklen med følgende ord af Luther fra hans fortale til Den Store Katekismus: "Utan twifwel skall du ej finna något rökwerk starkare emot djefwulen, än om du sysselsätter dig med Guds bud och Ordet, talar och sjunger derom. Det er wisselrighen det rätta wigwattnet och tecknet, för hwilket han flyr".⁹⁷

89 *Pietisten* 4. årgang, nr. 7 (1845); genoptrykt 1859, 43-56.

90 James var en af sin samtids betydeligste vækkelsesprædikanter og forfatter til adskillige opbyggelige bøger, ligesom han var en af grundlæggerne af Evangelisk Alliance, stiftet i London i 1846 på en forsamling, som talte 921 deltagere, repræsenterende 60 evangeliske kirkesamfund.

91 Rosenius citerede fra en svensk oversættelse *Wägledning och Tröst för dem, som blifwit bekymrade om sin frälsning*. Bogen var trykt hos P.P. Eide i Stockholm.

92 *Pietisten* 8. årgang, nr.8 (1849); genoptrykt 1859, 43-56. (57-63)

93 Bogatzky var discipel og en stor beundrer af Francke. Han slog sig ned som gæst i vajsenhuset i Halle, hvor han holdt opbyggelsesmøder for studenterne og virkede som deres sjælesørger. Han forfattede en lang række opbyggelige bøger og skrev betragtninger over hele NT i syv bind (1755). Rosenius inddrog ham periodevis (*Pietistens* årgange 1849, 1856 og 1858).

94 Han henviser til Luthers anden prædiken over Matt 9, 1-8 til 19. søndag efter Trinitatis, Luthers *Kyrko-Postilla*, Sommar-Delen, 304-11; W.A. 22, 322-24.

95 *Pietisten* 1. årgang, nr.8-9 (1842); genoptrykt 1857, 62-76.

96 Mon Rosenius har fundet dette citat i Luthers prædiken på 2. Påskedag over Luk 24,13-35 i Luthers *Kyrko-Postilla* Winter-Delen, 265-72, selve citatet s. 270; W.A. 21, 232.

97 Luthers *Store Katekismus*, 33-34; W.A. 30 I, 127-28.

*Låter Christi ord rikligen bo uti eder med all wisdom.*⁹⁸

Rosenius begyndte med at inddrage Luther to gange.⁹⁹ Kort derefter inddrog Rosenius igen Luther og henviste i en fodnote til Altenburg-udgaven bd. II.¹⁰⁰ Dernæst bragte Rosenius først et citat af en homilie af Basilius (o. 329-379)¹⁰¹ og derefter et citat af Augustin fra hans *Bekendelser*. Derefter igen et citat af Luther.¹⁰² Endnu engang inddrages Luther.¹⁰³

*Guds ords kraft.*¹⁰⁴

Rosenius belyste emnet ved at bringe et uddrag af en prædiken af kirkefaderen Johannes Kryssostomos (d.407).

*Några ord om bönen.*¹⁰⁵

Rosenius indledte med at inddrage Luther i et parafraserende citat.¹⁰⁶ Dernæst inddrog Rosenius Luthers forklaring over Joh 16, 23 med et ordret citat, som Rosenius yderligere udfoldede, idet han samtidig inddrog Joh 14,24.¹⁰⁷ Dernæst henviste Rosenius til de symbolske bøger, hvorfra Luther citeres fra Den Store Katekismus.¹⁰⁸ Her bruges Luther til at udfolde og uddybe Rosenius' egen fremstilling.

*Troens bön tager Gud på orden.*¹⁰⁹

Rosenius begyndte med sætningen "Bönen är en helig förrättning".¹¹⁰ Derefter fastslog Rosenius, at der er mange, der beder, som ikke beder rigtigt. Der er flere, der praktiserer bøn og dermed tror, at alt vedrørende Gud er i orden, men som ikke er født på ny. Derefter gav Rosenius nogle gode råd til bedende mennesker. 1. Bønnen skal ikke være dit eget projekt, men at du siger til Gud: Hjælp mig

---

98 *Pietisten* 9. årgang, nr. 8 (1850); genoptrykt 1862, 76-86.

99 Prædiken over Kol 3,12-18 til 5. søndag efter Helligtrekonger; *Lutheri Kyrko-Postilla*, Andra Delen, 295-309; W.A. 17 II, 109-23. Prædiken over ApG 6, 8-14 og 7, 54-60 til Anden Juledag, Sankt Stefans dag; *Lutheri Kyrko-Postilla* Andra Delen, 141-54; W.A. 10 I 1, 247-70.

100 Det skrift Rosenius henviste til er "Om menighedens læretugt og præstevalg", *Luthers Skrifter i Udvalg* bind 2, redigeret af Regin Prenter (København: G.E.C. Gad, 1963), 46-64; Dass eine christliche Versammlung oder Gemeine Recht und Macht habe, alle Lehre zu urteilen und Lehrer zu berufen, ein- und abzusetzen. Grund und Ursach aus der Schrift; WA 11, 408-16.

101 Biskop af Kæsarea i Kappadokien, en af den østerlandske kirkes mest betydelige fædre.

102 Det er et citat af Luther fra samme prædiken over Kol 3,12-18 til 5. søndag efter Helligtrekonger som nævnt i note 99.

103 Det er sikkert fra hans prædiken over Joh 4, 46-54 til 21. søndag efter Trinitatis, *Luthers Kyrko-Postilla*, Sommar-Delen, 322-33; W.A. 22, 346-50.

104 *Pietisten* 11. årgang, nr. 7 (1852), 112.

105 *Pietisten* 2. årgang, nr. 4 (1843); genoptrykt 1858, 66-72.

106 jf. *Luthers Store Katekismus*, 123; W.A. 30 I, 195.

107 Luther, *Herrens Jesu Kristi afskedstal*, 621; Luther, *Jesu afskedstale II*, 292; W.A. 46, 80.

108 Luther "Der grosse Katechismus" i *Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche* 5. durchgesehene Auflage (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1963), 665; *Luthers Store Katekismus* (København: Credo, 1996), 123; W.A. 30 I, 195.

109 *Pietisten* 5. årgang, nr. 7 (1846); genoptrykt 1858, 72-83.

110 Citat fra *Luthers Lilla Cateches* med Förklaring af Ol. Swebilius, omarbetad och förbättrad af Jac. Ax. Lindblom (Göteborg: Hedlund & Lindskog, 1866), 93.

at gøre, hvad du ønsker. 2. Du skal ikke bare komme med dine egne ord, men lade dig fylde af Guds ord. 3. Du skal ikke komme i dit eget navn, men i din midlers navn. 4. Bønnen er ikke afhængig af din værdighed, men af Guds trofasthed. Rosenius gav eksempler på bedende mennesker i Bibelen og opfordrede til sidst sine læsere til at praktisere bøn.

*Bed du?*¹¹¹

Rosenius skrev i en fodnote, at denne artikels indhold var hentet fra et skrift af John Charles Ryle (1816-1900),¹¹² der var udgivet på svensk. Da indholdet var vigtigt for kristne, blev der bragt et bearbejdet uddrag i *Pietisten*. Bønnens betydning omtales i nogle punkter. Bøn er en nødvendig til salighed, bøn er et af de sikreste kendetegn på en sand kristen, flid i bønnen er flid i helliggørelsen og endelig er bønnen et af de bedste midler til at blive glad og lykkelig. I denne artikel er der intet af Luther.

Dåben – nådveren

*Om det Heliga Dopet.*¹¹³

Rosenius understregede til indledning, at det var vigtigt, at man så dåben i lyset af Guds ord som en hellig handling indstiftet af Kristus selv. Da så man dåben som et nåderigt livets vand, et himmelsk salighedsvand og et bad til en ny fødsel i Helligånden, ja et bad til evigt liv. Bag hele Rosenius' undervisning om dåben lå Luthers forklaring til dåben i Lille Katekismus. Også her var der nogle gange skjulte citater uden at nævne Luther, og andre gange var det direkte citater, hvor Luthers navn blev nævnt. Rosenius inddrog Luthers udlægning af Salme 117, hvor han sammenligner dåben med et skib, som vi kan falde ud af, men også komme op i igen. Dåben er et skib, der består, også selv om den døbt er faldet ud af skibet. Selv om vi er faldet ud af nåden, så falder nåden ikke. Derfor behøver vi ikke søge et nyt nåderige, men den samme nåde står fortsat åben og venter på mig, når jeg vil komme tilbage. Ved troen på Kristus får den døbt, der er faldet ud af skibet, hele arven tilbage.¹¹⁴ Rosenius talte sjælesørgerisk om dåben og fastslog, at vi bliver rene både i dåben og gennem troen. Dernæst inddrog Rosenius Luthers udlægning af Salme 118,¹¹⁵ hvorfra han citerede følgende: "Vi skal vide, at vi for vort vedkommende som Adams børn vel alle er fordømte syndere, og vi har hverken retfærdighed eller hellighed. Men da vi er døbt til Kristus, så er vi også retfærdige og hellige i ham; for han har taget vore synder fra os og af nåde iklædt og prydet os med sin hellighed".

---

111 *Pietisten* 13. årgang, nr. 7 (1854).

112 Ryle blev biskop i Liverpool Stift og var en af lederne af "de evangeliske" inden for den anglikanske kirke. Han var tillige en flittig forfatter af opbyggelige skrifter.

113 *Pietisten* 5. årgang, nr. 10-11 1846; genoptrykt 1859, 97-120.

114 Martin Luther, *den 117de Psalme* (Luthers Folkebibliotek. Udvalgte skrifter. Madison, 1862-1863), 2, 1-55; Der 117. Psalm auslegelegt. W.A. 31 I, 223-57.

115 Martin Luther, "Den skønne lovsang" i *Luthers skrifter i udvalg* III, redigeret af E. Thestrup Pedersen (København: G.E.C. Gad, 1964), 318; W.A. 31 I, 167.

*Några ord om Barndopet.*¹¹⁶

Når Rosenius skulle besvare et brev fra nogle venner, der havde mødt gendøbermeninger,¹¹⁷ inddrog han hurtigt Luther, hvis tankevækkende og betydningsfulde ord burde læses, hvorefter Rosenius henviste til en af hans prædikener.¹¹⁸ Rosenius gik så videre med at referere nogle gendøbersynspunkter og fortsatte: I spørgsmålet om hvad man bør tænke og gøre, vil jeg især opfordre til at læse og tænke over, hvad vor store lærefader Luther har sagt mod gendøbere dels i sine postiller, dels i vore Symbolske bøger. Rosenius understregede så, at der er flere argumenter for end imod barnedåben. Han nævnte, at man praktiserede barnedåb allerede i kirkens første århundrede, og den blev alment praktiseret i kirkens andet århundrede, det århundrede hvor mange blev martyrer, og Guds rige ikke fremtrådte i ord, men i kraft. Barnedåben var ikke en statskirkelig indretning, den blev ikke indført af Konstantin den Store¹¹⁹ (ca. 285-337), men den blev praktiseret af den forfulgte kirke længe før Konstantins tid. Derefter gav Rosenius en grundig bibelteologisk redegørelse for barnedåben. I artiklerne i *Pietisten* om dåben gav Rosenius en bibelsk-luthersk undervisning, men i de mange opbyggelige artikler i *Pietisten* inddrog Rosenius sjældent dåben.¹²⁰

*Något att betänka wid Herrans Nattward.*¹²¹

Rosenius udfoldede med udgangspunkt i Det Gamle Testaments påskemåltid nadverens indhold og hemmelighed, ja kaldte med henvisning til gamle lærere nadveren *mysterium mysteriorum*. Vi skal ikke forstå, men hvile ved den almægtige Gud og nadverens indstifter Jesus Kristus. Rosenius bragte et citat af Luther uden kildeangivelse¹²². Rosenius citerede også uden kilde, det han kaldte den fromme Taulerus.¹²³ I denne artikel gav Rosenius en god bibelsk undervisning om nadveren, hvor han også fremhævede den trøst og velsignelse, vi kan modtage i nadveren. Det er overraskende, at i de mange opbyggelige historier, Rosenius bragte i *Pietisten*, gives der aldrig eksempler på, at mennesker er blevet velsignet ved brug af nadveren. I de øvrige opbyggelige artikler inddrages nadveren yderst sjældent i Rosenius' sjælesørgeriske undervisning.¹²⁴

---

116 *Pietisten* 10. årgang, nr. 8 (1851), 123-128.

117 I 1848 begyndte baptistbevægelsen i Sverige: A. Drake och J.A. Borgström, *Svenska Baptisternas Historia. Under de första 50 Åren 1848-1898* (Stockholm: Baptistmissionen, 1898), 80-185; B. Åqvist (red.), *Tro Frihet Gemenskap. Svensk baptism genom 150 år* (Örebro: Libris, 1998), 15-27; A. Jarlert, *Sveriges kyrkohistoria. 6. Romantikens och liberalismens tid* (Stockholm: Verbum, 2001), 149-50. Med Anders Wibergs overgang til baptismen 1852 (Jarlert, *Sveriges Kyrkohistoria* 6, 169) og efterfølgende dynamiske ledelse af bevægelsen fra 1855 skete der en betydelig vækst (Utgifvarne, *Anders Wibergs Lif och Verksamhet* (Stockholm: Tryckningskommittén), 123-47. Af Utgifvarne, *Anders Wiberg*, 127, fremgår, at Rosenius tog klart afstand fra baptismens lære, men samtidig vedstod han, at han blandt baptisterne havde mødt levende kristne.

118 Prædiken over Matt 20, 1-16 søndag septuagesima; Luthers *Kyrko-Postilla*, Winter-Delen 196-98; citatet s.198 venstre spalte; Luther *Kirkepostillen*, Vinterdelen, 427-30; citatet 429 højre spalte; W.A. 17 II, 140.

119 Romersk kejser, der gjorde kristendommen til rigets religion. Der herskede religionsfrihed under Konstantin den Store.

120 Jf. Sjögren, *Anfåktelsen enligt Rosenius*, 175-81.

121 *Pietisten* 5. årgang, nr. 12 (1846); genoptrykt 1859, 121-34.

122 Citatet står måske i Luthers prædiken på 2. Pinsedag over Joh 3, 16-21, Luthers *Hus-Postilla*, 253; W.A. 52, 326-35 eller snarere i Luthers prædiken på 19. søndag efter Trinitatis over Matt 9, 1-8 i Luthers *Kyrko-Postilla*, Sommar-Delen, 304-11, citatet s.308; Luther *Kirkepostillen*, sommerdelen, 579-86, citatet 582 anden spalte; W.A. 29, 564-82; selve citatet W.A. 29, 572.

123 Johann Tauler (f. o. 1300) var tysk mystiker af dominikanerordenen og en middelalderlig katolik, der var en af sin samtids betydeligste prædikanter.

124 Jf. Sjögren, *Anfåktelsen enligt Rosenius*, 181-84.

Men Rosenius behandlede også spørgsmålet: *Hwilke äro wärdige Nattwardsgäster?*¹²⁵ Rosenius nævnte først, at nogle tror, at de ved "Christelig beredelse" kan gøre sig værdige til Herrens nadver uden at være en Jesu ven og discipel. Men de, som i deres liv tilhører den store uomvendte flok, kan ikke ved en tilfældig beredelse gå værdigt til Herrens hellige nadver. Omvendt understreger Rosenius, at en værdig nadvergæst er en Jesu ven og discipel, eller en der i det mindste ønsker at blive det. Rosenius skrev: "Doctor Swedberg siger som svar på spørgsmålet, hvornår man bør gå til Herrens nadver: "Når trældoms-sindet begynder at indtage barnefortrøstningen i dit hjerte".¹²⁶ Dernæst citerede Rosenius Luther.¹²⁷

Troen – omvendelsen – genfødselen

*Hemlighedens Uppenbarelse.*¹²⁸

Få måneder efter at Rosenius var blevet redaktør af *Pietisten*, skrev han en artikel om tro og omvendelse. Rosenius understregede først, at mange mennesker kæmpede med at have en rigtig omvendelse, for at de kan tro og modtage nåden. Alene at tro evangeliet og syndernes forladelse opfatter de for let. Rosenius påpegede, at farisæeren i templet lovpriste Gud, dog ikke for forsoningens nåde, men fordi han var bedre end andre og bragte så følgende citat af biskop Pontoppidan: " Et menneske kan udvise stor flid i sit embede og stor trofasthed i sine ord og gerninger. Han kan kende hele Bibelen og regne den for sand, tappert og vedvarende bekende troen, ja, endog være villig til at dø for den. Han kan gøre tegn og undere i Jesu navn, om Gud vil det, og kirkens forhold nødvendiggør det. Men alligevel kan han mangle det rette kendetegn på, at han er et Guds barn – og derfor gå fortabt. For han har ikke Guds børns rette kendetegn, som er den retfærdiggørende og frelsende tro alene".¹²⁹ Rosenius fortsatte så med at understrege, at vi har set mange sørgelige eksempler på, at mange har ønsket at komme ind gennem den snævre port, men de kunne ikke (Luk 13, 24), og årsagen var ifølge Rosenius, at de ikke kendte hemmeligheden ved evangeliet.

Derpå bragte Rosenius uden kildeangivelse et længere citat, der var en parafrase af Luthers fortale til *Den Store Katekismus*¹³⁰: "For mit eget vedkommende vil jeg sige: også jeg er doktor og prædikant...Alligevel bærer jeg mig ad som et barn, der skal lære katekismen, idet også jeg ord for ord læser og siger Fadervor, De ti Bud, Troen, nogle af Davids salmer osv., enten om morgenen, eller når jeg ellers har tid. Skønt jeg tilmed dagligt må læse og studere, kan jeg alligevel ikke stå fast, som jeg gerne ville, men må forblive et barn, der er ved at lære katekismen, og det vil jeg også gerne være". Rosenius udfoldede så evangeliets hemmelighed, hvor han bragte et skjult citat af

125 *Pietisten* 11. årgang, nr. 6 (1852), 81-92.

126 *Pietisten* 11. årgang, nr. 6 (1852), 86.

127 Det er fra to prædikener til Palmesøndag over henholdsvis 1 Kor 11, 23-26: W.A. 52, 205-12 og 1 Kor 11, 27-34: Luthers *Hus-Postilla*, 175-77; W.A. 52, 213-16. Begge prædikener findes i Luther *Huspostillen* 1545, 153-62. Dernæst citerede Rosenius Luther fra hans anden prædiken over Luk 24, 13-35 til 2. påskedag Luthers *Kyrko-Postilla*, Winter-Delen, 265; W.A. 10 I 2, 225-27. Derefter citerede Rosenius igen Luther fra hans første prædiken over Luk 24, 13-35 til 2. påskedag, Luthers *Kyrko-Postilla*, Winter-Delen, 259-64; W.A. 12, 495-505.

128 *Pietisten* 1. årgang, nr. 11-12 (1842); i anden udgave 1857, 8-24.

129 Erik Pontoppidan, *Troens Spejl* (København: Credo, 1984), 20-21; *Tros-Spejel* (Öfwersatt ifrån Danskan af Haqu. Enroth. Örebro: Tryckt hos R.M. Lindt, 1824), 3; *Trosspejel* (till svenska av Göran Fahlström. Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1942), 13.

130 *Den Store Katekismus*, 33.35; W.A. 30 I, 127-28.

Luthers forklaring til 2. trosartikel i Den lille Katekismus. Dernæst udfoldede Rosenius troens væsen ved uden kildeangivelse at inddrage Luthers beskrivelse af troen med ordene: "Troen er et guddommeligt værk i os, som forvandler og føder os på ny ud af Gud (Joh 1,13). Den døde den gamle Adam og gør os af hjerte, sind, tanker og alle kræfter til helt andre mennesker. Den bringer Helligånden med sig".¹³¹ Rosenius tilføjede: Det er ikke som omvendt og født på ny, du skal tage din tilflugt til Kristus, men som "ugudelig" og fortabt. Det er ikke, når du bliver, som du bør være, men når du ikke kan blive en sådan, da er det, at Kristus hjælper. Til sidst drøftede Rosenius forholdet mellem at tro nåden og at fornemme nåden i sit hjerte og konkluderede, at det ville han lade Luther besvare med sine egne ord fra en påskeprædiken.¹³²

*Hwete eller Agnar?*¹³³

Rosenius skrev i begyndelsen, at denne gang ville han låne stof fra den gode engelske lærer, biskop i Liverpool John Charles Ryle.¹³⁴ Han fastslog derefter, at verden kan inddeles i to grupper: Hvede eller avner. Den første gruppe er kendetegnet af, at de tror på Jesus, elsker ham og ønsker at leve for ham. De kan tilhøre forskellige trossamfund, og de kan også have en lidt forskellig opfattelse af forskellige kristne enkeltspørgsmål. De er Gud Faders børn og er tempel for Helligånden. Avnerne er alle de mænd og kvinder, der ikke har en saliggørende tro, og som mangler de to store kendetegn – tro og helliggørelse – men ellers kan de være meget forskellige, hvor nogle er fritænkere, andre er selvretfærdige farisæere eller præget af en vis søndagsreligion. Adskillige kan gøre mange også udmærkede ting, men det gavner intet, hvis de ikke har modtaget Kristi evangelium. Rosenius redegjorde så for, at mange i verden gerne vil have en tredje gruppe, hvor mange blandt avnerne også er kristne omend på en lidt anden måde end hvede. Dette afviste Rosenius, der betoner skellet: omvendte og uomvendte, de som er med Kristus, og de som er imod Kristus. Og Rosenius udfordrede læseren til selvovervejelse: tilhører du hveden eller avnerne? Er du født på ny eller ej? I den synlige kirke findes både hvede og avner. I denne selvransagende tale, der er inspireret af den reformerte Ryle, er Luther helt fraværende. Til sidst behandlede Rosenius spørgsmålet, hvordan det vil gå Guds børn, når Kristus kommer for at hente sine. Her skildrede Rosenius himlens herlighed og helvedes rædsler. Han fastslog, at helvede er evig fordømmelse. Her talte Rosenius konkret om den evige fortabelse, men til sidst understregede han, at Jesus vil frelse enhver. Jesus siger: Velkommen til mig. Intet Luther i denne artikel.

*Den rätta Bättringen och Tron. Samtal mellan en Lagbunden och en Benådad Sjä.*¹³⁵

Rosenius skrev: " Bearbetadt efter E.P. Giers". Her er et eksempel på, hvordan Rosenius i *Pietisten* bragte opbyggeligt stof fra en herrnhutisk forfatter.¹³⁶

¹³¹ Fra "Fortalen til Romerbrevet", *Martin Luther Skrifter i udvalg* (København: Credo, 1981), 120; W.A. 7, 11.

¹³² Luthers prædiken over Mark 16,-18 til Påskedag, Luthers *Kyrko-Postilla*, Winter-Delen, 249-50.

¹³³ *Pietisten* 13. årgang, nr. 6 (1854), 81-95..

¹³⁴ Om Ryle se note 112.

¹³⁵ *Pietisten* 4. årgang, nr. 8-12 (1845); genoptrykt 1859, 57-131.

¹³⁶ Rosenius havde hentet sit stof fra Eric P. Giers, *Kärnan af Doct. Lutheri Lära, Thet är Salighetenes Kunskap Til Våra Synders förlåtelse och frid med Gud* (Stockholm: Tryckt hos Lor. Lud. Grefing, 1748). Rosenius har især inddraget s. 99-139. Hilding Pleijel karakteriserer Giers på følgende måde: "Hans predikningar och uppbyggelsestraktater, som blevo flitigt lästa långt in på 1800-talet, vittna om en sund evangelisk åskådning utan några överdrifter i herrnhutisk anda. Särskilt läst och värderad blev hans på en gång undervisande och uppbyggliga skrift "Kärnan af Doct. Lutheri lära", som utkom i den ena upplagan efter den andra ända fram till 1860-talet" (Hilding Pleijel

*Den enda sanna fridsens väg.*¹³⁷

Rosenius introducerede artiklen med ordene, at det var ham en tilfredsstillelse, at han denne gang kunne bruge en andens ord, en artikel af en retsindig og erfaren luthersk præst fra Tyskland, pastor W. Löhe i Beijern.¹³⁸

*Skall du verkligen warda salig, verkligen inkomma i himmelen?*¹³⁹

I en meget alvorlig tone stillede Rosenius sine læsere spørgsmålet: Mon du virkelig bliver salig. Midt i artiklen meddelte Rosenius, at resten af artiklen var skrevet af den kendte pastor F.W. Krummacher (1796-1868) og oversat fra hans bog *Elias*.¹⁴⁰

*Icke att jag allaredan hafwer det fattat; eller Bilden af ett sundt Evangeliskt troslijf.*¹⁴¹

Rosenius skildrede, hvordan et sundt evangelisk trosliv opstår, og hvordan det udvikles. I artiklen vil han advare mod de farer, en kristen kan møde. I denne beskrivelse ville han hente hjælp af "vår Lärofader Luther och den käre Krummacher". Senere i artiklen bragte Rosenius et længere citat af Krummacher og derefter et citat af Luther.¹⁴² Rosenius fortsatte så med at advare mod den åndelige mæthed, som han tolkede som tegn på, at selve nådelivet var ved at uddø.

*Christi rike ett trons rike.*¹⁴³

Rosenius uddybede, hvad det vil sige, at Kristi rige er et troens rige og skriver så sjælesørgerisk selvransagende om farerne ved at leve i et åndeligt bedrag. Rosenius bemærkede i en fodnote, at han i sin udlægning af Es 49,1-16 fulgte biskop Hersleb i hans udlægning.¹⁴⁴

"Karolinsk kyrkofromhet, pietism och herrnhutism 1680-1772" *Svenska Kyrkans Historia* V, 1935, 424-25.

137 *Pietisten* 5. årgang, nr. 4 (1846); genoptrykt 1859, 23-36.

138 Johannes Konrad Wilhelm Löhe (1808-1872) var en af de betydeligste forkæmpere for luthersk kristendom i sit århundrede i Tyskland. Han var en meget betydelig prædikant, der skabte et rigt gudstjenstligt liv i de menigheder, han betjente som præst. Han havde et meget stort opbyggeligt forfatterskab rodfæstet i det praktiske kristenliv. Han tog flere betydelige initiativer. Fra 1840 uddannede han præster for tyskere i Nordamerika og medvirkede til dannelsen af Missouri-Synoden. I 1847 I 1849 stiftede han den lutherske Forening for Indre Mission og 1853 foreningen for kvindelig diakoni. Han var også initiativtager til en diakonissestiftelse, der blev midtpunkt for en vidt forgrenet kærlighedstjeneste i åndssvageanstalter, redningshjem, hospitaler, Magdalenehjem o.s.v. Selv om han hele livet forblev tro mod sin lutherske grundholdning, anerkendte han en enhed bagved eller over konfessionerne; jf. Sven -Åke Rosenberg, *En bok om Wilhelm Löhe* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1959).

139 I *Pietisten* 9. årgang 1850 findes artiklen ikke. Da Rosenius reviderede og forkortede første årgang, tilføjede han denne artikel som en ny artikel publiceret i *Pietisten* 1862, 1-12.

140 Friedrich Wilhelm Krummacher blev efter studier i Halle og Jena, hvor han havde kæmpet sig ud af rationalismen, præst. Han regnes for en af Tysklands betydeligste prædikanter, der uafkortet formidlede hele Bibelens budskab. Han betegnede selv sin forkyndelse som "bibelsk massiv." Krummacher vedkendte sig den pietistiske arv og skrev forord til en ny udgave af Arnds bøger om den sande kristendom. Med forkærlighed skildrede han de store personligheder i Gammel Testamente fx profeten Elias. Hans tre binds-værk om "Tisbiten Elias" udkom på svensk 1851-1852 oversat af lektor Elmblad. Krummacher var engageret i Evangelisk Alliance og spillede en stor rolle ved dennes internationale møder.

141 *Pietisten* 11. årgang, nr. 1 (1852), 3-16.

142 Luther, *Den Store Katekismus*, 32-33; W.A. 30 I, 126.

143 *Pietisten* 10. årgang, nr. 2 (1851), 17-29.

144 Peder Hersleb (1689-1757) var dansk-norsk teolog født i Norge. Han blev dybt præget af Speners og Franckes pietisme, men afviste en separatistisk pietisme og var skeptisk over for herrnhutismen. Han var en af sin tids store prædikanter, der altid talte under stor tilslutning. Hans prædikener var præget af pietismens indtrængende bods- og omvendelsesforkyndelse. I 1725 kom han som hofprædikant til København og var medvirkende til oprettelsen af kong

*Till en själ i allwarsam syndanöd.*¹⁴⁵

Her beskrives en brevveksling, hvor en person i det første brev skildrer, at han på grund af sin ideoende synd har vanskeligt ved at tro. I svarbrevet forkyndes, hvordan den ugudelige kan blive frelst, fordi Jesus er død for syndere. Rosenius inddrog så Johann Arndt (1555-1621), der citeres for at tale om at være i "det andeliga helwetet" når man kæmper for at komme ud af sin syndenød i egen kraft.¹⁴⁶ Derefter bragte Rosenius uden kilde et citat af Luther.

Helliggørelsen – formaningen – anfægtelsen – det kristne liv

*Något om Helgelsen.*¹⁴⁷

Rosenius begyndte med at understrege, at næst efter Kristi forsoning var læren om helliggørelsen det vigtigste spørgsmål inden for kristendommen. Rosenius betonedede, at den retfærdiggjorte er helt ren og retfærdig, men både menneskets eget kød og djævelen er en fare. Mennesket er både ren og retfærdig, men samtidig en synder. Mennesket er i Kristus rensat og ren over for Gud, men vort liv på jorden har brug for mange formaninger. Rosenius advarede mod at give kødet frit løb og udvælge sig dele af Guds ord, som man ville nøjes med at høre. Efter faren ved at opstille sin egen retfærdighed var dette med at ville give efter for kødets lyst den anden store fare. Rosenius betonedede, at apostlene havde advaret mod begge disse afveje, og Luther havde gjort det samme, hvorefter Rosenius inddrog Luther i et ret langt citat fra en prædiken på Den Helige Johannes Döparens dag.¹⁴⁸ Rosenius henviste så til en prædiken af Luther fra søndag efter jul.¹⁴⁹

*Om köttets dödande.*¹⁵⁰

Rosenius inddrog Luther i artiklen *Om köttets dödande* med følgende ord uden kildeangivelse: ... "såsom ock Luther säger, att "när Gud will tukta, sämska och bereda våra hjertan, tager Han sig sjelfwa synden och djefwulen till hjelp dertill"". ¹⁵¹ Rosenius inddrog dernæst Luther med uddrag af

---

Frederik IV's rytterskoler, der lagde grunden til almueskolen. Hersleb blev 1730 udnævnt til biskop i Kristiania, hvor han gjorde en stor indsats for grundige reformer af såvel praktisk-kirkelige som religiøse og sociale forhold. Hans flittige arbejde fremkaldte en ikke ringe åndelig vækkelse. 1737 blev hans Sjællands biskop. Han var optaget af den i 1736 indførte konfirmation, ligesom skolevæsenet lå ham stærkt på sinde. Han har udgivet prædikensamlinger og en meget benyttet bønnebog. Den bog, Rosenius nok var inspireret af, var Peder Hersleb *En samling Prædikener over Søndags- og Passions-texter*. Dog kan Rosenius også have været inspireret af Hersleb *Guds barnas dageligen framträdande till nåda- stohlen eller utvalda morgon- och aftonböner, på alla dagar i veckan*. Den udkom første gang på svensk i 1772 og blev meget udbredt i Sverige.

145 *Pietisten* 16. årgang, nr. 1, (1857).

146 Johann Arndt (1555-1621), "Also ist auch in diefer Geistlichen Helle kein trost", i *Vom wahren Christenthumb* bd. 2 (Magdeburg, 1610), 623.

147 *Pietisten* 3. årgang, nr. 7-8 (1844); genoptrykt 1858, 49-62.

148 Luthers prædiken over Luk 1,57-80 på Johannes Døberens dag. Prædikenen er optaget i *Kirkepostillen* i den del, der hedder Fstedelen, som stammer fra 1527. Citatet står *Lutheri Kyrko-Postilla*, Tredje Delen, 112; hele prædikenen, 93-116; *Luther Festpostillen*, 175-98; W.A. 17 I, 312-14.

149 Her må Rosenius have taget fejl, for den prædiken, han henviste til og citerede fra, var over epistelteksten Kol 3,12-17 til 5. søndag efter Helligtrekonger, *Lutheri Kyrko-Postilla*, Andra Delen, 295-309, selve citatet 301-02; *Luther Kirkepostillen*, Vinterdelen, 410-18; W.A. 17 II, 109-23; selve citatet WA 17 II, 115-16.

150 *Pietisten* 3. årgang, nr. 9-10 (1844); genoptrykt 1858, 63-73.

151 Jeg formoder, at citatet er hentet fra prædikenen over Johannes Døberens dag, og citatet står *Lutheri Kyrko-Postilla*, Tredje Delen, 99. Citatet er lidt sprogligt ændret i genoptrykket af *Pietisten* 1868 og 1877.

en prædiken over epistelen på 8. søndag efter Trinitatis.¹⁵² Luthers prædiken blev grundigt parafraseret af Rosenius. Luther var på en måde mere konkret og direkte i sit ordvalg i kampen mod synden end Rosenius.

*Trenne vigtiga frågor, rörande den Heliga Anda och helgelsen.*¹⁵³

Rosenius hovedbudskab er, at uden Helligånden sker der ingen sand helliggørelse. Derefter blev Luther inddraget.¹⁵⁴ Rosenius citerede uden kilde Prætorius (1536-1603) for ordene: "Huru ljufligt är det icke, när en om morgonen läser ett trösterigt Evangelium i Bibeln och sedan får höra en god Evangelisk predikan?".¹⁵⁵ Dernæst inddrog Rosenius Luther som eksempel,¹⁵⁶ citerede derefter fra Luthers epistelprædiken til Pinsedag¹⁵⁷ og efterfølgende fra Luthers forklaring over Galaterbrevet.¹⁵⁸ Rosenius sluttede med at opfordre til at læse mere i Luthers Store Galaterbrevskommentar.

*Åter något om Helgelsen.*¹⁵⁹

Rosenius indledte med at understrege, at han nu ville behandle et vigtigt emne, nemlig om helliggørelsen. Han tog udgangspunkt i Salme 118, 17-18. Forudsætningen for at tale om helliggørelsen er, at man har fred med Gud, at man er hans barn. Men tillige at man fortsat bliver i denne frihed, det vil sige, at den kristnes samvittighed ikke bliver bundet af lovens krav. Så skal de mange konkrete formaninger rettes mod kødet og livet. Rosenius afviste lige skarpt lovtrældom og antinomisme.

*Om ett Christligt lefwerne.*¹⁶⁰

Rosenius gav en tekstnær udlægning af Kol 3. Rosenius citerede Luther.¹⁶¹ Igen citeres Luther.¹⁶² Derpå citeres fra Luthers udlægning af Salme 51.¹⁶³

*Den rätta kampen och den rätta segerkraften.*¹⁶⁴

Rosenius inddrog i dette nummer stof fra den tyske vækkelsesprædikant L. Hofackers¹⁶⁵ prædikensamling *Predigten*.

152 Prædiketeksten er Rom 8,12-17, og prædiken er optaget i Kirkepostillen i den del, der hedder Fstdelen WA 22, 131-40; selve citatet står i WA 22, 132-35; Lutheri *Kyrko-Postilla*, Andra Delen, 686-90 og Luther *Kirkepostillen*, Sommerdelen, 405-07.

153 *Pietisten* 7. årgang, nr. 6-8 (1848); genoptrykt 1861, 64-92.

154 Biblia 1545/2008, Ef 4, 21; W.A. DB 7, 202.

155 Rosenius bragte hyppigt korte rammende citater af Prætorius, der ønskede at være en rettroende luthersk præst, fx underskrev han Konkordieformlen. Som præst lagde han vægt på bibelundervisning og sjælesorg.

156 W.A. Tr. 5, 438.

157 Luthers prædiken på Pinsedag over ApG 2, 1-13, i Lutheri *Kyrko-Postilla*, Andra Delen, 511-16, selve citatet 515.

158 Luther, *Store Galaterbrevskommentar* II, 102-03; Luther, *Stora Galaterbrevs Kommentren*, 313-14; W.A. 40 I, 573-74.

159 *Pietisten* 8. årgang, nr. 4-5 (1849); genoptrykt 1862, 32-48.

160 *Pietisten* 8. årgang, nr. 10-12 (1849); genoptrykt 1862, 97-128.

161 Citatet er fra "II Jen. Tomen, fol. 479". Dette citat fra 2. udgaven af Jena-udgaven findes i W.A. 17 I, 115-17. Rosenius citerer "Predigt über 1 Tim 1,3-7".

162 En annan Predikan på Johannis Döparens Dag over Luk, 1, 57-80, Lutheri *Kyrko-Postilla*, Tredje Delen, 93-116, citatet 99-101.

163 Enarratio Psalmorum LI WA 40 II, 315-470. Luthers forelæsning over salmen var i 1532, som udkom i bogform i 1538. Se mere note 68.

164 *Pietisten* 3. årgang, nr. 12 (1844), genoptrykt 1858 3. årgang, 120-22.

165 Ludvig Hofacker (1798-1828) var en meget betydelig tysk vækkelsesprædikant, der døde ung. Noget af den velsignelse, der fulgte ham i de få år, han levede, har fulgt hans Postil, der er udkommet i mangfoldige oplag.

Kirken – Det kirkelige embede – det almindelige præstedømme

*Den sanna Kyrkan.*¹⁶⁶

Rosenius begyndte med at fastslå, at den sande kirke ikke omfatter en ydre forsamling, der kan omfatte et helt lands indbyggere, hvor alle er døbt til Kristus. Der menes heller ikke en mindre kirkelig forsamling, som fx de menigheder der er omtalt i Apostlenes Gerninger som menigheden i Jerusalem, i Rom eller i Korinth, som også kunne indeholde hyklere og falske brødre. Kirken i egentlig forstand er de helliges og sandt troendes forsamling.¹⁶⁷ For Rosenius er den sande kirke en afglans af den himmelske stad. De helliges samfund består af levende Kristi lemmer fra alle kirker og trossamfund. Det, der kendetegner alle disse levende lemmer, er, at de tilbøder og lovpriser lammet, som har genløst alle mennesker ved sin stedfortrædende død langfredag og opstandelse påskemorgen. Rosenius forklarede med andre ord, at dette levende Kristi legeme består af alle de mennesker, hvis eneste trøst, liv og salighed er Kristus alene. Rosenius skrev så, at han i sin videre udlægning var inspireret af en prædiken af F.W. Krummacher. Så udfoldede Rosenius, at denne sande kirke er som en by (det ny Jerusalem), der har en hovedbrønd. Det er Immanuel. Fra denne hovedbrønd flyder andre brønde i byen: Ordet og sakramenterne. Medlemmerne af denne sande kirke er i mission, hvad Rosenius også gav eksempler på. Denne Guds sande kirke kan aldrig gå under, fordi Gud er i den. Han styrker og bærer. Derpå bragte Rosenius et længere citat fra Luthers Fortale til Johannes Åbenbaring.¹⁶⁸

*Om andeligt præsterskab.*¹⁶⁹

I denne artikel, hvor Rosenius behandlede emnet *det almindelige præstedømme* eller *andeligt præsterskab*, inddrog Rosenius Luther flere gange dels ved at bruge en tysk udgave af Kirkepostillen og dels ved citater fra Luther i Altenburg-udgaven. Årsagen synes at være, at Rosenius har inddraget prædikener af Luther fra en tysk udgave af Kirkepostillen, der ikke stod i den svenske udgave, da prædikerne fra den tyske postil bedre kunne understøtte og begrunde Rosenius' hovedbudskab i artiklen. Rosenius brugte nemlig de forskellige citater af Luther til at fastslå, at Luther både lagde vægt på, at der var et læreembede i kirken og samtidig understregede betydningen af det almindelige præstedømme. Denne dobbelthed og betydningen af at være rettelig kaldet understregede Rosenius til sidst ved at inddrage en prædiken af Luther fra både den svenske Kirkepostilles evangeliedel og episteldel.¹⁷⁰

Ud fra flere skriftsteder i Bibelen og en række citater af Luther beskrev Rosenius indholdet af det almindelige præstedømme eller åndeligt præsteskab. Her skal bringes et par af disse citater af Luther:

---

166 *Pietisten* 13. årgang, nr. 2 (1854), 17-29.

167 *Confessio Augustana* art. 8.

168 W.A. DB VII, 420-21.

169 I *Pietisten* 2. årgang, nr. 5-6 (1843); genoptrykt 1858, 72-87.

170 Luthers prædiken over Matt 7, 15-21 til 8. søndag efter Trinitatis i *Kyrko-Postilla*. Sommar-Delen, 167-185;

Luthers prædiken over Rom 13, 11-14 til 1. søndag i advent i *Lutheri Kyrko-Postilla*, Andra Delen, 3-19.

Præster er alle troende kristne, som Peter siger i 1 Pet 1,2. Deres tro giver dem alt godt og al vished, så de ved deres gode er rige konger og ved deres vished store præster, og de kunne dømme, bedømme og lære hele verden.¹⁷¹

En præst i NT skal ikke frembringes, men fødes. Han bliver ikke indviet, men skabt; han fødes ikke gennem den kødelige fødsel, men gennem den åndelige, af vand og ånd i den nye fødsels bad. Derfor er de kristne alle sammen præster, og det ville være en forbandet tale, hvis man ville sige, at en præst er noget andet end en kristen; for sådant taler man uden Guds ord, det er blot menneskelære, en gammel tradition eller som den store mængde ser på det.¹⁷²

Rosenius bragte derefter et længere citat af Luther, hvor han fortolkede 1 Pet 2, 1-7 og især ordene "et helligt præsteskab, der bringer åndelige ofre, som takket være Kristus er kærkomne for Gud".¹⁷³ Rosenius bragte også et citat fra et af Luthers nadverskrifter.¹⁷⁴ Når Rosenius skulle bestemme indholdet af at være en del af det åndelige præsteskab, sammenlignede han det med det levitiske præstedømme i GT. I begge tilfælde var der tale om et tredobbelt indhold: 1. Lære, dvs. bestraffe, trøste og formane. 2. Bede for sit folk. 3. Ofre, nemlig ofre sig selv i tjeneste for andre.¹⁷⁵

Rosenius inddrog så to længere citater fra Luther.¹⁷⁶ Luther tog udgangspunkt i Kol 3,16 og understregede, at Paulus gjorde lærerembedet fælles for alle kristne, da han sagde: "...lærer og påmind hverandre...". Dermed sagde Luther, fastslog Paulus, at Guds ord dels skulle forkyndes ved den offentlige prædiken og dels ved, at man lærte og underviste hinanden i menigheden. Men dermed opstod spørgsmålet, fortsatte Luther, om lægmænd også må prædike? For at besvare det spørgsmål gik Luther til NT, hvor han understregede, at apostlene havde prædikeembedet. Men da diakonale opgaver (tjeneste ved bordene) tog meget af deres tid, besluttede den ældste menighed at kalde nogle fattigforstandere, hvor Stefanus var den ene, men han fik ikke prædikeembedet, som apostlene beholdt for sig selv. Luthers pointe var, at da fattigforstanderen Stefanus mødte mennesker, så prædikede han, men han gjorde det uden at hindre apostlene i at varetage deres

---

171 Luthers prædiken til 3. juledag over Joh 21,19-23 i *Kirchen-post. Winterh.* fol.136; Luther *Kirkepostillen, vinterdelen*, 207-14, selve citatet s. 213; W.A. 10 I 1, 305-24.

172 Tom II, Altenb. fol. 502, der er en forkortelse for bind II i Altenburger Ausgabe af Luthers skrifter. Flere steder, fx *Pietisten* 1843, 68-70, gør Rosenius opmærksom på, at han har hentet sit citat af Luther fra Tom II, Altenb. Det skrift af Luther, som Rosenius citerer fra her er "Von dem allernöthigsten: Wie man Diener der Kirchen Wählen und einsetzen soll" 1523. WA 12, 169-196 har skriftet på latin "De instituendis ministris ecclesiae ad senatum Pragensem Bohemiae". Skriftet er udgivet på svensk *Herdabrev*, (Stockholm: BV, 1984).

173 Tom II, Altenb. fol. 431. Det skrift, som Rosenius citerer fra, er "Epistel S. Petri gepredigt und ausgelegt" 1523, W.A. 12, 259-399. Dette skrift blev oversat til svensk 1850. Jeg har Doct. Morten Luthers *Utlægning af S:t Petri Epistlar*. Öfwersättning af A.W. Andra Upplagan (Stockholm: P. Palmqwist & Comp. Förlag, 1863).

174 Tom II, Altenb. fol.330. Det skrift, som Rosenius citerer fra, er "Vom Anbeten des Sakraments des heiligen Leichnams Christi" 1523, WA II, 431-56. Det er mig bekendt ikke blevet oversat til et skandinavisk sprog.

175 Denne tredeling i tjenesten: at lære, bede og ofre havde Rosenius hentet fra Tom. II, Altenb. fol. 426. Det skrift, som Rosenius citerer fra, er igen "Epistel S. Petri gepredigt und ausgelegt."

176 Rosenius citerede dels fra *Kirchenpost. Winterth.* fol. 122 og dels fra *Kirchenpost. Winterth.* fol. 214. Det første citat henviser til en prædiken i *Kirkepostillen* på 2. juledag over epistelteksten ApG 6, 8-15 og 7,54-60. *Julepostillen* 1522, WA 10 I 1, 247-70. Det er en anden prædiken end i den svenske kirkepostils episteldel. Det andet citat henviser til en prædiken i *Kirkepostillen* på Første søndag efter Hellig tre kongers dag over epistelteksten Rom 12,1-5. *Fastepostillen* 1525, WA 17 II, 5-15. Det er en anden prædiken end i den svenske kirkepostils episteldel. Rosenius synes at have inddraget prædikener af Luther fra en tysk udgave af *Kirkepostillen*, der ikke stod i den svenske udgave, da prædikenerne fra den tyske postil bedre kunne understøtte og begrunde Rosenius' hovedbudskab i artiklen. Rosenius brugte nemlig de forskellige citater af Luther til at fastslå, at Luther både lagde vægt på, at der var et *læreembede i kirken* og samtidig understregede betydningen af *det almindelige præstedømme* eller *åndeligt presterskab*.

prædikeembede. Luther understregede, at dermed gav Stefanus ved sit eksempel enhver kristen ret til at prædike, hvad enten det skete i hjemmet eller på torvet. Luther henviste så til Paulus i 1 Kor 14, hvor en eller to måtte tale; hvis en anden fik noget åbenbart, så tav den første. Luther henviste derefter til Apostelmødet i ApG 15, hvor man også talte efter hinanden. Til sidst understregede Luther, at ville man prædike, måtte man også være parat til at tåle kritik for det, man sagde.

Rosenius konkluderede, at disse og mange andre ord af Luther sammen med Skriftens ord viser os, at der sammen med lære- eller prædikeembedet også er et åndeligt præsteskab. Lære- eller prædikeembedet kræver et offentligt ydre kald udover personens eget indre kald.¹⁷⁷ Det åndelige præsteskab udfolder sig både i ord og gerning. Hvis en person fra det åndelige præsteskab, altså en lægmand, skal prædike i en kristen forsamling, bør det kun ske, når repræsentanter for forsamlingen har kaldet vedkommende. Rosenius understregede, at både Luther og Philipp Jakob Spener (1635-1705) havde fremhævet betydningen af det åndelige præsteskab og især vigtigheden af, at den enkeltes vidnesbyrd og liv stemmer overens.

Eskatologien – Jesu genkomst – herligheden

*Andra Söndagen i Adventet. Text: Luk 12, 35-40.*¹⁷⁸

Rosenius understregede til indledning, at denne tekst handlede om at være rede og leve i forventning til Kristi komme. Rosenius betonedede, at man var rede, når man til stadighed var klædt i bryllupsklædningen (Matt 22,11), det vil sige lever i troen på Kristus og dagligt bliver iklædt Kristi retfærdighed. Rosenius udfoldede så ud fra teksten, hvordan man mere konkret kunne leve i en glad forventning til Kristi komme. Dernæst skildrede Rosenius noget af salighedens herlighed. Til sidst bragte Rosenius følgende citat: "Ju mer nöd du har af din synd, desto bättre är du beredd för Kristi ankomst" (L.).¹⁷⁹

*De dödas uppståndelse och ett ewigt lif.*¹⁸⁰

Rosenius udfoldede indholdet af de dødes opstandelse og det evige liv. I den forbindelse inddrog han lange citater af Luther fra hans forklaring over 1 Kor. 15.¹⁸¹ Han inddrog også et kort citat af Prætorius.

*Hwarföre warda icke alla människor saliga?*¹⁸²

Rosenius besvarede det spørgsmål ved at inddrage John Bunyans (1628-1688) berømte *The Pilgrim's Progress*.¹⁸³

¹⁷⁷ Denne dobbelthed og betydningen af at være rettelig kaldet understregede Rosenius ved at inddrage et citat af Luther fra både Luthers *Kyrko-Postilla*, Sommar-Delen, 167-85 og *Lutheri Kyrko-Postilla*, Andra Delen, 3-14.

¹⁷⁸ *Pietisten*. *Nytt och Gammalt från Nådens Rike* (Stockholm: Fosterlands-Stiftelsen, 1880), 15-29.

¹⁷⁹ Citatet må formodes at være af Luther. Kilden ikke fundet.

¹⁸⁰ *Pietisten* 14. årgang, nr. 9-11 (1855).

¹⁸¹ *Lutheri Kyrko-Postilla*, Tredje Delen, s. 260 står: "Tillökning. Martin Luthers Utläggning öfwer 1 Cor. 15 Capitlet och Epist. på 11 Sönd. efter Trinitatis", 260-404; *Första Korintierbrevets femtonde kapitel*, utlagt och förklarad av doktor Martin Luther (Stockholm: Bibeltrögna Vänner, 1934); W.A. 36, 478-507.543-554.618-631.

¹⁸² *Pietisten* 4. årgang, nr. 3 (1845); genoptrykt 1859, 139-41.

¹⁸³ I 1727 udkom Bunyans bog første gang på svensk under titlen *En christens resa til den saliga ewigheten*: Bengt Hellekant, *Engelsk uppbyggelse-litteratur i svensk översättning* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1944), 111-12; Erik Esking, *John Bunyan i Sverige under 250 år* (Klippan: Skeab, 1980), 12-70. I *Pietisten* 2. årgang 1843, 56-63 bragte Rosenius en biografi om Bunyan med *The Ev. Family Library* som kilde. I en fodnote bemærkede

*Segersången.*¹⁸⁴

Rosenius inddrog et længere citat af Luthers anden prædiken på Johannis Döparens Dag over Luk 1, 57-80.¹⁸⁵ I dette citat fjernede Rosenius en hel sætning, hvor Djævelen tramper os på halsen og undertrykker os. I Rosenius' overordentlig mange citater af Luther er der en tendens til, at Rosenius flere gange erstatter Luthers brug af ordet Djævelen og i stedet skriver fx synden, ondskaben eller døden.

Rosenius uenig med Luther?

Rosenius kritiserede aldrig Luther eller erklærede sig uenig med ham. Men hvis Rosenius aldrig inddrog Luther i sin behandling af et teologisk emne, kan man have en begrundet formodning om, at Rosenius på det lærepunkt ikke helt har kunnet følge Luther. I det følgende vil jeg beskrive tre emner, hvor jeg har en formodning om, at Rosenius ikke har været helt enig med Luther. Endelig vil jeg slutte med et kuriosum

Prædestinationen - udvælgelsen

Rosenius citerede kun Luthers skrift *De servo arbitrio* en enkelt gang, og da var emnet ikke prædestinationen eller udvælgelsen. Det er især i sin udlægning af Romerbrevet, at Rosenius behandlede spørgsmålet om Guds udvælgelse.¹⁸⁶ Pladsen tillader kun nogle få pointer. Rosenius var upolemisk i sin fremstilling. Hans fokus var Guds udvælgelse til frelse i Kristus. Han afviste klart Calvins dobbelte prædestinationslære, men uden at nævne hans navn.¹⁸⁷ Luther er polemisk i *De servo arbitrio*. Hans militante spidsformuleringer findes ikke hos Rosenius. Ved en komparativ læsning af *De servo arbitrio* og Rosenius' *Romerbrevskommentar* især i lyset af Rosenius markante afvisning af Calvins dobbelte prædestinationslære bibringes man den opfattelse, at nogle af Luthers formuleringer har Rosenius ikke været enig i. Den forståelse bekræftes af, at Rosenius i flere tilfælde følger formuleringer fra *Konkordieformelen*.¹⁸⁸ Man bør også bemærke Seth Erlandssons kritik af Rosenius for at være synergist i frelsens modtagelse.¹⁸⁹ Rosenius understregede, at Faraos forhærdelse var en straf for Faraos tidligere ulydighed.¹⁹⁰ Ligesom Konkordieformelen lagde Rosenius vægt på, at Paulus udtrykker sig på en anden måde om vredens kar end om barmhjertighedens kar (Rom 9, 21-23), så han ikke siger, at Gud aktivt skulle have bestemt dem til ødelæggelse, men de er bare passivt – nemlig ved det de selv og djævelen har forårsaget – blevet forberedt til at gå fortabt.¹⁹¹ I lighed med de ortodokse teologer kan Rosenius tilslutte sig, hvad

---

Rosenius, at desværre var den svenske udgave af *En christens resa* ikke særlig godt oversat og sproget var meget gammeldags. Derfor var det godt, at der var tænkt på en ny oversættelse. I 1853 udarbejdede Rosenius en ny oversættelse (I *Pietisten* 13. årgang 1854, 64 redegjorde Rosenius for den nye oversættelse, som han både havde foretaget og sørget for udgivelse af; Hellekant, *Engelsk oppbyggelseslitteratur*, 121; Esking, *John Bunyan i Sverige*, 81-84).

184 *Pietisten* 14. årgang, nr. 12 (1855).

185 *Lutheri Kyrko-Postilla*, Tredje Delen, 99-101.

186 *Pietisten* 22. årgang, nr. 8 (1863); 23. årgang, nr. 1-4 (1864).

187 *Pietisten* 22. årgang (1863), 124.

188 Det falder uden for denne artikel at redegøre for forholdet mellem Luthers og Konkordieformelens forståelse af Guds evige forudviden og udvælgelse (B. Hägglund, *Teologins historia* (Uppsala: 1981), 209-211.257.260.293-294 ; Rune Söderlund, *Ex praevisa fide* (Hannover: Lutherische, 1983).

189 Seth Erlandsson, "Försoningen och rättfärdiggörelsen, *Biblicum* 42, nr. 1-5 (1978), 3-23.71-85.117-141.148-163.

190 *Pietisten* 23. årgang, nr. 4 (1864), 44-45; Konkordienformel 1087-1088. *Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1963).

191 *Pietisten* 23. årgang, nr. 4 (1864), 53-58; Konkordienformel 1086.

Erasmus sagde i polemikken mod Luther, at udsagnet "Jeg elskede Jakob, men hadede Esau" (Rom 9,13) ikke gik på evig salighed og fordømmelse, men på ydre jordisk velsignelse.¹⁹²

Israelssyn og synet på jøderne

I sin udlægning af Rom 11 udfoldede Rosenius et positivt syn på jøderne, ligesom han forventede en folkevækkelse blandt jøderne inden Jesu genkomst.¹⁹³ Det syn er i klar modsætning til den ældre Luthers syn på jøderne i skriftet *Mod tyrken og jøden*.¹⁹⁴ Derimod havde Rosenius samme syn på jøderne, som Luther fremførte i sin Romerbrevsforelæsning i 1515-16.¹⁹⁵

Ett märkwärdigt tids-tecken.¹⁹⁶ Rosenius bringer her et brev, hvor indholdet er, at det, der sker i Israel, er et led i Guds samlede plan forud for Jesu komme.

Allt kött skall tillsammans se, att Herrans mun talar.¹⁹⁷ I denne åbningsartikel bragte Rosenius et langt citat fra en bog af Alex. Keith: "Wittnesbörd om uppfyllelsen af Skriftens proferior", som netop var blevet oversat til svensk. Dette citat beskriver, hvordan det er en opfyldelse af bibelske profetier, at jøder har været udsat for så mange lidelser. Men det tilføjes, at der er et fremtidshåb for jøderne ifølge Rom 11.

Synet på det 3. bud.¹⁹⁸

Luther fastslår i *Den Store Katekismus*, at det 3. buds bogstavelige mening ikke angår de kristne. Men to ting er vigtige. 1. At man deltager i gudstjenesten og regelmæssigt hører og modtager Guds ord. Kristne skal hver dag beskæftige sig med Guds ord, men skal en dag om ugen på en særlig måde sætte Guds ord i centrum, for at ens liv kan blive indrettet efter det. 2. At menneskets legeme ved en ugentlig hviledag får regelmæssig hvile og derved undgår overanstrengelse.¹⁹⁹ Rosenius citerede Luther flere gange fra både *Store* og *Lille Katekismus*, og også fra Luthers forklaring til *I. Mosebog*, og han følte sig sikkert helt på linje med Luther, ligesom han forklarede og uddybede Luthers tale om at høre og læse Guds ord. Samtidig sagde Rosenius mere end Luther, idet han – inspireret af pietismen – opstillede regler for, hvad man især ikke må om søndagen. Man må ikke "spel och dans....lättja och tidsfördrif, fåfängligt tal, skämt och lättsinniga sällskaper, skådespel och lekar...".²⁰⁰ Søndagen bliver i Rosenius' undervisning alvorstung på en anden måde end hos Luther.

Kuriosum

Rosenius har i sin kommentar til Romerbrevet en klarere forståelse af luthersk retfærdiggørelseslære, end den Luther fremførte i sin Romerbrevsforelæsning 1515-16.²⁰¹ Luthers Romerbrevsforelæsning er sikkert førreformatorisk. Måske var det en af grundene til, at den ikke blev udgivet på Luthers tid.

---

192 jævnfør Söderlund, *Ex praevisa fide*, 58.

193 *Pietisten* 23. årgang, nr. 10-12 (1864); 24. årgang nr. 1-2 (1865).

194 Martin Luther, *Mod tyrken og jøden* (Skærbæk: Tidehverv, 1999).

195 Martin Luther, *Vorlesung über den Römerbrief 1515/1516* (München: Chr. Kaiser Verlag, 1965), 361-366; W.A. 57, 5-127.

196 *Pietisten* 13. årgang, nr. 12 (1854).

197 *Pietisten* 17. årgang, nr. 1 (1858).

198 Tak til dr.theol. F. Rønne for dette eksempel.

199 *Den Store Katekismus*, 56-61; W.A. 30 I, 143-147.

200 *Pietisten* 16. årgang, nr. 8 (1857), 120.

201 Luther, *Vorlesung über den Römerbrief 1515/1516*.

Rosenius betydning for udbredelsen af Luthers skrifter og luthersk teologi

Rosenius var en af initiativtagerne til udgivelsen af den gamle *Kyrko-Postilla* i en nyoversat *Lutherpostil* i 1860 med evangelie- og epistelprædikener,²⁰² og han gennemlæste alle prædikener inden trykning. I *Pietisten* reklamerede han for og informerede om den nye postil af Luther.²⁰³ Oversættelsen blev foretaget af Rosenius' bror, docent og senere professor i teologi i Lund, M.G. Rosenius (1825-1901), og lektor ved Nya Elementarskolan i Stockholm, senere provst A.P. Falk (1821-1904), der sad i Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens bestyrelse. De oversatte ifølge postillens kolofon og Rosenius oplysninger i *Pietisten*²⁰⁴ fra den dengang ret nye Erlanger Ausgabe.²⁰⁵ Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen var etableret i 1856,²⁰⁶ og Rosenius var med i ledelsen fra begyndelsen til sin død.²⁰⁷ Han gjorde især en stor indsats for spredning af kristen litteratur.²⁰⁸ Ledelsen var betænkelig ved, om den nye organisation få år efter oprettelsen magtede at udgive en postil på 1223 store sider. En stor gave til projektet fra en privatperson gav ledelsen frimodighed til at gå i gang. Den nye postil af Luther blev en salgssucces og udkom i otte oplag i sammenlagt 70.000 eksemplarer.²⁰⁹ Med denne nye postil af Luther blev kong Adolf Fredriks ønske fra 1751/1752 opfyldt, idet postillen blev vidt udbredt og blev en opbyggelsesbog for det svenske folk.

Det gode salg af Luthers postil gav Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens bestyrelse, hvor Rosenius i sit bestyrelsesarbejde især var engageret i litteraturudgivelserne,²¹⁰ frimodighed til i 1861 at udgive Luthers *Stora Galaterbrevs Kommentaren* i 3000 eksemplarer i en oversættelse fra latin af provst Falk, hvis oversættelse udkom i fem oplag²¹¹ og blev genoptrykt som Jubileums-Upplaga til Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens 50 års jubilæum i 1906.

Udover ovennævnte initiativer formidlede Rosenius i *Pietisten* mange korte og længere citater af Luther. I Danmark har Luthersk Mission udgivet overordentlig mange skrifter af Rosenius, men praktisk taget intet af Luther, førend *Jesu afskedstale* i to bind blev udgivet i 2015-16. I Luthersk Missions forskellige blade har Luther været svagt repræsenteret indtil 1980'erne og i årtier næsten fraværende. Samtidig har Luthersk Missions bogudgivelser og blade været præget af luthersk teologi. Efter min vurdering gives der kun et svar: Luthersk Mission har læst og brugt Rosenius, der i udpræget grad var discipel af Luther. Gennem Rosenius har man i Luthersk Mission tilegnet sig og formidlet luthersk teologi og undervisning.²¹²

---

202 Fullständig årgång Utwalda *Predikningar* ur Doct. Martin Luthers *Evangelii- och Epistel-Postillor*. Ny öfversättning (Stockholm: utgifwen på Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens föranstaltande, 1860).

203 *Pietisten* 18. årgång (1859), 15-16.64, hvor Rosenius udover reklamerende ord bragte en subscriptionsliste.

204 *Pietisten* 18. årgång (1859), 64.

205 Ersten Erlanger Ausgabe bestod af 67 bind på tysk, der udkom i årene 1826-57, og 28 bind på latin, som udkom i årene 1829-86.

206 *Pietisten* 15 årgång (1856), 93-96.

207 Moberg og Sandell, *Rosenii lif og verksamhet*, 231-32; Styrelsen, *Evang. Fosterlands-Stiftelsens 50-åriga verksamhet 1856-1906* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1906), 9-236.

208 Eskil Levander (red.), *Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen genom 75 år* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1931), 269.

209 *Pietisten* 18. årgång (1859), 15; Styrelsen, *Evang. Fosterlands-Stiftelsens 50-åriga verksamhet*, 39-40; A. Hofgren, *Med Gud och hans vänskap* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1956), 83; Oloph Bexell, *Sveriges kyrkohistoria 7. Folkväckelsens och kyrkoförnyelsens tid* (Stockholm: Verbum, 2003), 314.

210 Lodin, *Rosenius hans liv og gärning*, 243.

211 Stiftelsens Styrelse, *Evang. Fosterlands-Stiftelsens 50-åriga verksamhet*, 40; Hofgren, *Med Gud och hans vänskap*, 89; Bexell, *Sveriges kyrkohistoria 7*, 314.

212 Flemming Kofod-Svendsen, "Brugen af Luther i vækkelsesbevægelser, der bærer hans navn", i *Fra Wittenberg til verden. Martin Luther dengang og i dag*, redigeret af Michael Agerbo Mørch, Jonas Kjølner-Rasmussen og Carsten Elmélund Petersen (Fredericia: Kolon, 2018), dokumenterer ud fra detaljerede undersøgelser af alle bevægelsers arkivmateriale og udgivelse af bøger og blade, at Luthersk Mission i hele foreningens historie har formidlet luthersk teologi og undervisning, men det er først i de senere år, at Luthersk Mission er begyndt at udgive bøger af og om Luther, ligesom det først er i de senere år, at Luther for alvor er blevet synlig i Luthersk Missions blade.

Konklusion

Rosenius voksede op i et åndeligt miljø præget af læsning af Bibelen og Luther. Selv læste han Luther hele sit liv. I sin livsgerning som redaktør af *Pietisten* citerede han til stadighed Luther, hvor han dels brugte Luthers skrifter som hjælp til at udfolde og forklare de bibelske tekster, hvis indhold han ønskede at formidle, og dels inddrog han Luther til at underbygge sin egen bibeludlægning eller som autoritet for egne fremførte synspunkter i mere kontroversielle spørgsmål i sin tid for eksempel om lægmænd som prædikanter. Dermed formidlede han Luthers bibelforståelse til *Pietistens* læsere, så mennesker, der ikke selv læste Luther, blev fortrolige med Luthers teologi og forkyndelse. Rosenius kritiserede ikke Luther og henviste derfor ikke til Luther, hvis han ikke var enig med ham. Endelig var han selv aktiv bag udgivelsen af en nyoversat udgave af dels Luthers evangelie- og epistelpostil og dels Luthers *Stora Galaterbrevs Kommentaren*. Som redaktør af *Pietisten* inddrog Rosenius en række andre åndelige ledere som bidragydere. Det kunne være pietister, herrnhutere eller reformerte. Men normalt var de kun bidragydere til et par numre i en enkelt årgang. Rosenius bragte også korte citater fra diverse personer fra kirkehistorien fra oldkirken til hans egen tid. Med Luther var det anderledes, idet Rosenius inddrog ham i flere numre i hver eneste årgang af *Pietisten*. Det var denne systematiske arbejdsmetode som redaktør, der gjorde Rosenius til en enestående formidler af Luther og hans teologi. Denne undersøgelse har påvist, at det er de forskere af Rosenius, der hævder, at Rosenius i sin kristendomsforståelse er grundlæggende afhængig af Luther, og at Rosenius i sin tolkning af Luther er kongenial med Luther, som giver den sagligt dækkende fremstilling af Rosenius' forståelse og brug af Luther.